

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра історії України і туризму

Кваліфікаційна робота бакалавра
на тему:
«Близькосхідний туристичний регіон: проблеми та перспективи розвитку»

Допущено до захисту
«___» травня 2020 року

студентки групи Т 01в-16
факультету перекладознавства
освітньо-професійної програми
Туристичне обслуговування
за спеціальністю 242 Туризм
Бондар Анни Сергіївни

Завідувач кафедри
Історії України і туризму
Васильчук Володимир
Миколайович

Науковий керівник:
доктор історичних наук, професор
Терещенко Юрій Іларіонович

Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка ЄКТС _____

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ...	10
1.1. Понятійний апарат дослідження.....	10
1.2.Методологія та методи досліджень розвитку туризму на Близькому Сході	15
1.3. Історичні особливості розвитку туризму на Близькому Сході	17
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПОТЕНЦІАЛ РЕСУРСІВ БЛИЗЬКОСХІДНОГО ТУРИСТИЧНОГО РЕГІОНУ	22
2.1. Географія ринку сучасних туристичних послуг на Близькому Сході ..	22
2.2. Еколого-географічна оцінка природно-рекреаційних ресурсів Близького Сходу.....	28
2.3. Туристична інфраструктура і основні туристичні дестинації Близькосхідного туристичного регіону	35
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БЛИЗЬКОСХІДНОГО ТУРИСТИЧНОГО РЕГІОНУ	62
3.1. Демографічні, етнокультурні, політичні та історико-культурні особливості Близькосхідного туристичного регіону на сучасному етапі ...	62
3.2.Перспективи розвитку Близькосхідного туристичного регіону в умовах сучасних суспільно-політичних трансформацій.....	73
ВИСНОВКИ.....	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	87
ДОДАТКИ.....	95

ВСТУП

Актуальність теми. Ринок туризму являється однією з найбільш розповсюджених категорій в господарській практиці і економічній теорії. У реаліях сучасності ринок туристичних послуг це доволі непроста, багатоаспектна і багаторівнева система. Цей ринок сформувався в результаті того, що у людей з'явилась потреба у змістовному проведенні дозвілля, пізнанні світу та навколишнього середовища. У багатьох країнах світу стан ринку туристичних послуг є своєрідним показником соціально-економічного ступеня розвитку держави та окремих регіонів. Туризм являється одним з могутніх чинників посилення престижу країни, зростання її значення в очах світової спільноти і пересічних громадян. Розвиток туризму відіграє важливу роль у подоланні соціальних проблем. Згідно з даними СОТ, в останні два десятиліття Близький Схід був одним з динамічно розвинених туристичних центрів у світі і займав міцні позиції серед регіонів-реципієнтів головних туристичних потоків.

По суті, регіон Близького Сходу до початку ХХІ ст. став одним з основних світових центрів міжнародного туризму. В останнє десятиліття ХХ ст. він лідирував за темпами приросту доходів і числа прибуваючих серед основних регіонів-реципієнта туристичних потоків, що пояснюється значними успіхами туристичної індустрії, хоча в розвитку туризму цього регіону по країнам спостерігалися значні спади, які вказували на те, що забезпечення безпеки туристів – одна з найважливіших проблем для приймаючих країн цього регіону.

Розвиток бази міжнародного туризму для більшості капіталодефіцитних арабських країн становить велику проблему в зв'язку з малими можливостями в області мобілізації як внутрішніх, так і зовнішніх джерел накопичення. Проблема в таких країнах вирішується, проте з великими труднощами, вкрай повільно, часом переходячи в застійну фазу. Процес формування туристської інфраструктури, а в рівній мірі і інших видів соціальної і виробничої

інфраструктури не може бути волонтаристськи прискорений, оскільки краще рівномірний розвиток усієї сфери, що забезпечує комфортність перебування в країні іноземних громадян на широкому фронті. Але вигоди від сервісізації економіки, в тому числі і в туристичному секторі, великі. Тому такі арабські країни, щоб активізувати можливості прийому зарубіжних гостей, обрали тактику осередкового розвитку туристичної сфери і йдуть нині по шляху формування свого роду анклавів у вигляді заповідних зон і національних парків, розташованих поблизу від історичних пам'яток або природних об'єктів, які мають підвищену привабливістю для відвідувачів.

В останнє десятиліття регіон Близького Сходу і Північної Африки є одним з туристичних центрів світу, де туризм найбільш динамічно розвивається. На початку XXI століття країни регіону щорічно відвідувало близько 27 млн [85, с.98]. туристів, включаючи громадян арабських держав. Це становило приблизно 3% від загального числа іноземних туристів в світі. Доходи від туристичних послуг в регіоні склали близько 20 млрд. долларів. В останнє десятиліття чисельність іноземних туристів щорічно зростає на 5-7% [36, с.85]. З другої половини 80-х років XX ст. істотно зросла кількість туристів зі стран СНГ.

Сервісізація економіки, складовою частиною якої є формування індустрії туризму – одне з найбільш перспективних напрямків економічного прогресу в країнах, що розвиваються, включаючи арабські. Перспективи диверсифікації національних економік, ослаблення їх тісних залежностей від зовнішніх, що піддаються сильному впливу політичної та господарської кон'юнктури факторів, вирішення низки гострих соціальних проблем в планах розвитку країн Близького Сходу і Північної Африки багато в чому пов'язані з туристичною індустрією.

Їй обгрунтовано надається велике значення як сфері прикладання праці, ліквідації або пом'якшення такої гострої соціальної проблеми, як безробіття, рівень якої в більшості країн даного регіону виключно високий і варіює від 15-20 до 30% самодіяльного населення [83, с.167].

Такі арабські держави, як Єгипет, Туніс, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ) відносяться до числа тих країн Близького Сходу і Північної Африки, де туризм розвивається найбільш швидкими темпами. Міжнародний туризм тут все більш активно взаємодіє з такими сферами економіки, як внутрішня і зовнішня торгівля товарами і послугами, рекламна справа, обмін діловою і культурною інформацією, готельне будівництво, спорудження об'єктів культури, захист унікальних пам'яток історії, збереження існуючих екосистем, транспортні перевезення, спорудження комунікацій, освіти, банківська справа, промислове і ремісниче виробництво, переміщення капіталів і робочої сили і т.д. Сприяючи зростанню інформатизації країн регіону, міжнародний туризм тим самим формує умови для прориву (нехай і локального) в інноваційно-інформаційне суспільство. Ці оцінки багато в чому справедливі і щодо Сирії, однак в цій країні політичні чинники, перш за все протистояння з Ізраїлем, до останнього часу в сильному ступені стримували розвиток туризму. Кожне з вищевказаних арабських держав являє собою певну групу країн регіону з точки зору стану і особливостей розвитку індустрії туризму. Якщо Єгипет і Туніс відображають тенденції, характерні для країн, тривалий час приділяють підвищену увагу розвитку індустрії туризму і володіють широким спектром умов і передумов для її зростання, то в ОАЕ іноземний туризм відносно молодий, тут немає такого спектру культурно-історичних пам'яток та різноманітності природно кліматичних умов, як в перших двох. Однак, як і інші нафтові монархії Затоки, Емірати володіють величезними фінансовими ресурсами, відносно розвиненою інтернет-економікою, що дозволяють надавати широкий спектр туристичних послуг, обсяги яких в останнє десятиліття стійко ростуть.

Такі арабські держави, як Кувейт, Катар, Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ) відносяться до числа тих країн Перської затоки, де туризм розвивається найбільш швидкими темпами.

Міжнародний туризм тут все більш активно взаємодіє з такими сферами економіки, як внутрішня і зовнішня торгівля товарами і послугами, рекламна

справа, обмін діловою і культурною інформацією, готельне будівництво, спорудження об'єктів культури, захист унікальних пам'яток історії, збереження існуючих екосистем, транспортні перевезення, спорудження комунікацій, освіту, банківська справа, промислове і ремісниче виробництво, переміщення капіталів і робочої сили і т.д. Сприяючи зростанню інформатизації країн регіону, міжнародний туризм тим самим формує умови для прориву (нехай і локального) в інноваційно-інформаційне суспільство

Об'єктом дослідження є сучасні тенденції розвитку індустрії туризму в країнах Близького Сходу, на прикладі Оману, Об'єднаних Арабських Еміратів, Саудівської Аравії, Кувейту та Катару.

Предметом дослідження є ринок туристичних послуг Близького Сходу, провідними країнами якого є Оман, Об'єднані Арабські Емірати, Саудівська Аравія, Кувейт та Катар.

Мета дослідження та завдання. Метою кваліфікаційної роботи бакалавра є розгляд теоретичних аспектів туристичного ринку Близького Сходу, обґрунтування його сутності та аналіз проблем та перспектив розвитку ринку туристичних послуг в Близькосхідному туристичному регіоні та світі, а також визначення шляхів його вдосконалення. Дана мета передбачає реалізацію певних завдань:

- виявити особливості формування індустрії туризму в країнах Близького Сходу за останні півстоліття, її місце в світовому туристичному господарстві;
- дослідити еволюцію ролі та значення іноземного туризму в соціально-економічному розвитку розглянутих країн;
- виявити основні фактори, що впливають на розвиток туристичної галузі в країнах Близького Сходу;
- проаналізувати вплив на масштаби і характер розвитку індустрії туризму глобалізації господарських процесів, становлення інформаційного суспільства, інтенсифікації міжнародних обмінів;

- визначити найближчі і більш віддалені перспективи розвитку іноземного туризму в арабських країнах, його можливий вплив на міжнародні відносини, включаючи економічні, в регіоні і в світі в цілому;
- уточнити конкурентні переваги індустрії туризму з урахуванням специфіки регіону, його особливості і «слабкі місця» в розглянутих арабських країнах;
- виробити практичні рекомендації щодо найбільш ефективних і значущих форм і напрямків розвитку іноземного туризму в арабських країнах, розширення масштабів і підвищення ефективності співпраці між українськими та арабськими туристичними організаціями з урахуванням практичної значущості даної галузі в їх національних економіках.

Методи дослідження. Теоретичною і методологічною базою дослідження виступають наукові праці, результати і висновки, отримані вченими, менеджерами і маркетологами, спеціалістами з проблем розвитку туризму, присвячені туристської теорії і практиці. Цінний матеріал, що містить фактичні дані і методику їх аналізу, включають роботи вчених і фахівців з промислово-розвинених країн Заходу – Беркарта А. і Медлік, Фостера Д, Джона Лі та інших. Як джерела фактичних даних, статистичних даних використані збірники та доповіді національних статистичних служб, міністерств по туризму та центральних банків, звіти ряду провідних міжнародних економічних і гуманітарних організацій, в тому числі тих, які регулюють діяльність різних туристичних структур – туроператорів і турагенств.

Основними дослідницькими методами у роботі є:

- системно-аналітичний метод, за допомогою якого здійснено теоретичне узагальнення наукових концепцій, розробок, пропозицій провідних вітчизняних і зарубіжних вчених, присвячених проблемам туристичної галузі.
- метод логічного узагальнення, що забезпечив послідовність проведення наукового дослідження.

- метод статистичного аналізу – для дослідження динаміки, структури й ефективності функціонування суб'єктів туристичної діяльності.
- методи SWOT- та PESTEL-аналізів використовувалися для всебічного оцінювання перспективності туристичної діяльності в регіоні;

Апробація результатів роботи та публікації. Головні положення та результати дослідження були представлені у вигляді тез доповіді, доповідалися та обговорювалися на науковій конференції:

– Міжнародна студентська науково-практична конференція «Ad orbem per linguas. До світу через мови» 17-19 березня 2020 року, доповідь на тему: «Сучасні тенденції розвитку Близькосхідного туристичного регіону».

Ступінь вирішення проблеми в дослідженні та практичне значення одержаних результатів. Значне коло публікацій з даної теми, що носять довідковий характер, відноситься до праць, підготовлених експертами Євросоюзу по окремим країнам Північної Африки. Корисний матеріал містять підсумкові документи, підготовлені на економічних самітах по Близькому Сходу, що відбулися на початку XXI ст. Матеріали міжнародних організацій – ООН, ЮНКТАД, ЮНЕСКО, ФАО, ВТО (Всесвітньої туристичної організації), МОП, Ліги Арабських Держав, – довідники, щорічні доповіді стали важливим джерелом фактичних даних з різних аспектів господарської діяльності, включаючи сферу послуг, соціальним проблемам, які мають безпосереднє ставлення до індустрії туризму в розглянутих країнах і в світі в цілому.

Особистий внесок здобувача:

- пошук, відбір та обробка матеріалів дослідження, узагальнення одержаної інформації та також їх порівняння з літературними джерелами виконані особисто здобувачем;
- проаналізовано та упорядковано інформацію про фактори розвитку туристичної діяльності;
- удосконалено та систематизовано стан туризму на Близькому Сході;
- проведено аналіз туристичної діяльності в Близькосхідному туристичному регіоні;

- узагальнено проблеми розвитку туризму в обраному регіоні та запропоновано можливі варіанти їх розв'язання;
- сформовано загальні концепції розвитку туризму в регіоні;
- внесено пропозиції щодо покращення шляхів розвитку туризму в обраному регіоні.

Практичне значення роботи. Аналіз кола факторів, а також новітніх тенденцій і явищ в області індустрії туризму в країнах Арабського Сходу дозволяє виявити перспективні напрямки і форми розвитку однієї з ключових галузей національних економік арабських держав, підтримка яких з боку держави може суттєво сприяти економічному підйому і соціальному прогресу країн регіону, внести відчутний внесок в поглиблення взаєморозуміння між народами, оздоровлення міжнародної обстановки. Робота містить прогностичні оцінки розвитку галузі та практичні рекомендації щодо підвищення віддачі від індустрії туризму та ефективності українсько-арабського партнерства в сфері туризму.

Обсяг і структура кваліфікаційної роботи бакалавра зумовлена її метою та завданням. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Кваліфікаційну роботу бакалавра викладено на 104 сторінках (з них 86 сторінок основного тексту) комп'ютерного набору, вона включає 15 малюнків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Понятійний апарат дослідження

Суть будь-якого явища відображається в його визначенні. Складність такого соціально-економічного явища, як туризм, характеризується існуванням великої кількості понять і термінів, визначення яких постійно удосконалюється і модернізується.

За Законом України «Про туризм» туризм – (фр. *tourism* від *tour* – прогулянка, поїздка) тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання з оздоровчою, пізнавальною, професійно-діловою чи іншою метою без заняття оплачуваною діяльністю в місці тимчасового перебування[4].

Ця інтерпретація терміну є найбільш узагальненою, але є багато інших визначень, які постійно оновлюються й уточнюються різними авторами.

Подієвий туризм – особливий вид туризму, який визначається метою поїздки, що безпосередньо пов'язана з подією. Унікальні тури, що поєднують традиційне дозвілля з участю в масштабних заходах (національні та традиційні фестивалі, кіно- і театральні фестивалі, тижні моди, аукціони, спортивні змагання і т. д.) [30, с.254].

Турист – споживач туру, туристичного продукту або туристичних послуг; тимчасовий відвідувач населеного пункту, поселення, території або країни незалежно від його громадянства, національності, мови і релігії; який перебуває у цьому районі не менше 24 годин, але не більше 12 місяців протягом календарного року або знаходиться в межах свого місця проживання, в своїй країні, і проводить там не менше однієї ночі; Подорожує для задоволення або в інформаційних, лікувальних, ділових цілях і не займається в місцях тимчасового перебування оплачуваною діяльністю[30, с.254].

Туристична діяльність – 1. Ряд явищ і взаємовідносин між туристами, туристичними підприємствами, гостинністю, адміністрацією в процесі залучення, розміщення та обслуговування туристів; 2. Сфера роботи, в якій

виробляється і продається туристичний продукт і організовується його споживання – обслуговування туристів під час поїздки[22, с.136].

Туристичний ринок – це сфера задоволення потреб населення у послугах, пов'язаних з відпочинком, змістовним дозвіллям чи оздоровчим бажанням [26, с.436].

Індустрія туризму представляє собою сукупність підприємств, установ і організацій матеріально-виробничої та невиробничої сфери, які забезпечують виробництво, розподіл, обмін і споживання товарів і послуг для туристів, розробку і експлуатацію туристичних ресурсів і створення матеріально-технічної бази для туризму[30, с.254].

Туристична інфраструктура – це сукупність комунікаційних маршрутів і місць, транспортних засобів, засобів зв'язку і різних установ, необхідних для стабільного функціонування туристичних установ. Туристична інфраструктура є матеріальною базою туристичної індустрії. Вона представлена підприємствами, що надають житло, харчування, екскурсійні послуги, допоміжні послуги (банківські послуги, зв'язок) і супутні послуги (транспортні послуги та комплекс інженерних споруд, які забезпечують функції управління туристичним виробництвом)[1].

Рекреаційна інфраструктура – сукупність галузей і установ, які обслуговують бази відпочинку і створюють рекреаційні мережі – парки, зони відпочинку, курорти, бази відпочинку і т.д. Вона також включає транспортні мережі, комунальні послуги, торгово-побутові послуги, різні види зв'язку, готелі і громадське харчування. В рекреаційній інфраструктурі слід особливо відзначити соціокультурний компонент, який представлений елементами соціокультурного середовища, в якій здійснюється рекреаційна діяльність, а також населенням – суб'єктами соціальної активності.

Туристичні ресурси – (від фр. resource– допоміжний інструмент) сукупність природно-кліматичних, оздоровчих, історико-культурних, пізнавальних та соціально-побутових ресурсів, на відповідних територіях, які задовольняють різноманітні потреби туристів [3].

Рекреаційні ресурси – об'єкти та явища природного і техногенного походження, які використовуються для відпочинку, оздоровлення та туризму і впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності; формування рекреаційних зон (центрів) та їх спеціалізація і економічна ефективність [6, с.176].

Рекреаційно-туристичні ресурси – сукупність природних, історичних, культурних і соціально-економічних об'єктів, придатних для використання в туризмі. Розрізняють прямі (природні, історичні та культурні) і непрямі (соціально-економічні, матеріально-технічні, фінансові, трудові). Функціонально вони поділяються на оздоровчі, пізнавальні та спортивні [7, с.346].

Туристичний продукт – комплекс туристичних послуг, необхідних для задоволення потреб туристів під час поїздки, що включені у вартість туристичної поїздки на певному маршруті.

Тур – туристична поїздка зі заздалегідь запланованими параметрами (маршрут, комплекс послуг з розміщення, транспорту, харчування туристів, екскурсійні послуги і послуги гідів-перекладачів); організовується туроператором з єдиної ціновою реалізацією. Існують разові й серійні, групові, сімейні, індивідуальні; за видами транспорту; по набору послуг (включно або частково).

Туристичні послуги – послуги суб'єктів туристичної діяльності в сфері розміщення, харчування, транспорту, інформаційних і рекламних послуг, а також послуги культурного, спортивного, повсякденного побуту і т.д, що спрямовані на задоволення потреб туристів [1].

Туристичний маршрут – заздалегідь спланований маршрут для туристів, який визначається туристичним попитом, пропозицією, програмою перебування або за взаємною згодою клієнта та туристичного агентства, який передбачає відвідування історичних місць, культурних об'єктів, природних пам'яток і т.д. Для культурних, освітніх, медичних або інших мети.

Опорні ланки ресурсно-рекреаційного каркасу – складові системи відліку рекреаційно-туристичних ресурсів. Найбільш значимі види рекреаційно-туристичних ресурсів: музейні комплекси (в тому числі художні галереї), пам'ятники монументального мистецтва, культові (сакральні) будівлі, некрополі, архітектурно-історичні заповідники, пам'ятники архітектури і містобудування, пам'ятники інженерного мистецтва (мости, вежі, електростанції), заповідники фауни (зоопарки, акваріуми, океани), національні парки, заповідники, пам'ятники ландшафтного дизайну (ботанічні сади, дендро, ландшафтний дизайн, гідро, ліс, луки), печерні міста, компонентна пам'ять і природні (геологічні, ботанічні, гідрологічні) курорти, біосоціальних ресурси і т.д [16, с.69].

Напрямок є основним напрямком для туристичної поїздки. Якщо таке місце складно визначити конкретно, воно визначається як місце, де турист провів найбільше часу під час туристичної поїздки, або, таким чином, вважається найвіддаленішої точкою подорожі [8].

Міжнародний туризм – це туризм в іншу країну, це система поїздок, які відбуваються на основі міждержавних угод.

Територіальність туристичного ринку визначається об'єктивно доступними властивостями туристичного процесу, якими є:

- цілісність, динамічна рівновага попиту і пропозиції;
- циклічність обумовлена сезонною динамікою та суспільною практикою;
- лімітованість, наявність об'єктивних обмежень відповідно до умов сталого розвитку (антропогенних навантажень на ландшафти соціокультурних і психологічних навантажень на місцеве населення);
- зональність;
- регіональність (неповторність місцевих умовов)[20, 188 с].

Глобалізація –це складний, багатofакторний, об'єктивний, який не підлягає обговоренню процес. Це суперечливе явище, яке одночасно поєднує в собі взаємозв'язані процеси[23, 356с].

Туроператори (tour operators) – юридичні особи, для яких виключною діяльністю є організація та надання створення туристичного продукту, реалізація та надання туристичних послуг, а також посередницька діяльність із надання характерних та супутніх послуг і які в установленому порядку були ліцензовані для туроператорської діяльності[1].

Турагенти (travel agents) – юридичні особи, а також фізичні особи–суб'єкти господарювання, що займаються посередництвом туристичного продукту туроператорів та туристичними послугами інших суб'єктів туристичної діяльності, а також посередництвом в реалізації характерних та супутніх послуг, і які, з часом, були ліцензовані для турагентів [1].

Курорт являє собою розвинену природну територію на землях оздоровчого призначення, яка володіє природними лікувальними ресурсами, необхідними для їх експлуатації будівель і споруд з об'єктами інфраструктури, використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для відпочинку і є підлягає особливому захисту[24].

Пам'ятник природи є науково цінним об'єктом природи (водоспад, печера, джерело).

Національні природні парки – природоохоронні, рекреаційні, культурні, освітні, науково-дослідні установи державного значення, створені з метою збереження, відновлення та ефективного використання природних комплексів та об'єктів особливої цінності; де туризм дозволений[26, 436 с].

У міру динамічного розвитку індустрії туризму з'являються нові терміни і концепції, а існуючі уточнюються і модифікуються. Вищевказані поняття є основними, що використовуються в процесі написання.

1.2.Методологія та методи досліджень розвитку туризму на Близькому Сході

Туристська діяльність розвивається та формується під впливом багатьох факторів і тому ефективне піднесення туризмі залежить від багатьох складових. Оптимальний варіант складно визначити, за допомогою лише одного методу: у кожному конкретному випадку застосовується такий метод, що краще підходить до пропонованих задач.

Методи, що застосовуються для пояснення розвитку і розміщення туристської діяльності, охоплюють аналіз статистичних матеріалів, картографічний метод, описовий, порівняльно-географічний, математичний, суспільно-географічного районування та експедиційний [34, с.210].

При дослідженні територіальної організації туристичної галузі регіону можна виокремити кілька етапів:

1. Підготовчий, коли обирається об'єкт дослідження, конкретизується його предмет та основні завдання, що слід розв'язати в ході виконання роботи. На цьому етапі було використано такі загальнонаукові методи досліджень: літературний, історичний, порівняльно-географічний [16, с.14].

Літературний метод надає можливість дослідити існуючі наукові труди та розробки з даної проблематики, він забезпечує дослідника з уже відомими напрацюваннями в галузі туризму на Близькому Сході.

Історичний метод передбачає детальний розгляд і аналіз суспільно-географічних явищ і процесів в їх еволюційному розвитку і динаміці.

Серед методів сучасної економічної географії важливе місце займає порівняльно-географічний метод, що дає можливість співставляти між собою різні моменти розвитку суспільно-географічних процесів і явищ. Допомагає виявити їх спільні та відмінні риси, вивчити причини розбіжностей. Цей метод застосовується на усіх етапах дослідження.

2. Експедиційний, в результаті якого робиться польовий збір інформації, він ґрунтується на основі збору статистичної інформації, яка розкриває діяльність і сучасний стан туризму. Аналіз статистичних матеріалів дозволяє вивчити територіально-економічні туристські об'єкти і явища[25, с.77].

3. Головний етап дослідження заключається в обробці зібраних матеріалів. На цьому етапі широко використовуються такі наукові методи, як порівняльно-географічний, загальнонауковий, математичний, картографічний. На цьому етапі застосовуються математичні методи обробки зібраних матеріалів та інформації (метод співставлень, групувань, графічний метод).

На основі опрацьованих результатів може здійснюватися ілюстративний показ дослідження (використання картографічного методу) і можуть застосовуватися методи суспільно-географічного районування, систематизації тощо.

Для картографічного методу характерним є зображення даних у вигляді картосхем, діаграм, графіків.

Дослідження вимагає побудови серії картосхем, які відображають територіальну організацію туристичної галузі досліджуваного регіону[31, с.138].

4. Заключний етап (підсумковий) має на меті сформулювати результати досліджень у вигляді висновків, узагальнень, ілюстрацій. На підсумковому етапі широко використовуються методи систематизації і узагальнення, які мають загальнонауковий характер.

1.3. Історичні особливості розвитку туризму на Близькому Сході

Близький Схід – це колыска сучасної цивілізації. З давніх часів даний регіон залишався одним із ключових політичних, економічних, культурних та релігійних центрів світу. Саме тут зародилися три світові релігії – християнство, іудаїзм та іслам, а також найдавніші в історії людства держави – Стародавній Єгипет, Шумер та Месопотамія. Згодом на теренах Близького Сходу були створені Перська та Арабська імперії, які подарили величезну спадщину у вигляді культурно-історичних та архітектурних пам'яток. Артефакти та слід давніх цивілізацій у поєднанні зі сприятливими природними ресурсами, велика кількість морських курортів, дали поштовх для формування унікального туристичного середовища на Близькому Сході. Щороку сюди приїжджають десятки мільйонів туристів з усього світу.

Зародження туризму на Близькому Сході тісно пов'язано з кількома важливими факторами. По-перше, історично, регіон був привабливим для мандрівників з європейських країн через найважливіші пам'ятники християнства, що мають сакральне значення для тих, хто його сповідує. З часів раннього Середньовіччя паломники відвідували святі місця. Пілігрими обирали різноманітні маршрути, щоб дістатися до центру християнства – Єрусалима. Деякі з них прибували морським шляхом, інші прямували через стародавні долини і гірські перевали Малої Азії, треті добиралися до Єгипту, а далі рухалися через Синайський півострів в Палестину [26, с.66]. Під час руху вони знайомилися зі старовинними визначними місцями, що залишилися від колишніх розвинених цивілізацій Близького Сходу. Все, що їх вражало під час цього важкого шляху, передавалося іншим у вигляді повідомлень, усних оповідань і активно поширювалося серед населення в Європі. Багато що з розказаного носило міфологічний характер і це все більше розпалювало інтерес до незвіданого і окутаного таємницями Сходу.

По-друге, крім паломників на терени Близького Сходу прямували підприємці, вчені, місіонери, колекціонери давнини та дипломати. Вони робили нариси та описували все, що їм здавалося незвичним. Унікальні ландшафти,

занесені піском руїни, твори мистецтва, місця культового поклоніння і устрій життя місцевих жителів дивували цей контингент людей. Схід стали відвідувати не тільки з благочестивих і релігійних мотивів, а й для розширення кругозору, для ознайомлення з новим таємничим і привабливим світом.

У країнах, що підкорилися Османській імперії в XVI ст., засновувалися поступово гостьові будинки, які нагадували європейські готелі та надавали необхідні послуги мандрівникам. Звичайно, спочатку до регіона вирушили масово авантюристи, купці, заможні нотаблі, проте з часом на в ближче знайомстві з новим для Європи світом вирішилися представники середніх верств населення. На Схід вирушили тисячі європейців.

На початку XX ст., в регіоні можна було виділити лише кілька арабських країн, що систематично відвідувалися мандрівниками з заходу. Такими країнами є – Марокко, Туніс, Алжир, але найбільший туристичний потік був до Єгипту, Лівану, Палестини, частково – Сирії. Багато хто з мандрівників залучався підтримкою консульських та інших дипломатичних чиновників своїх країн, щоб отримати допомогу в облаштуванні з житлом і прокласти безпечний маршрут для подальшої подорожі.

До недавнього часу, більшість країн Близького Сходу були закритими для туристів (особливо для не мусульман). Протягом тривалого часу в'їзд іноземців в тут ж Саудівську Аравію, Оман чи Катар був можливий тільки для здійснення хаджу, або з особистими і діловими цілями, що мали бути підтвердженні багатьма документами, а також свідоцтвом громадянина країни. Контролем за потоками паломників займалося спеціально для цього створене Міністерство у справах паломництва. Інші передумови для в'їзду в країни не розглядалися.

У 70-х роках міжнародний туризм в регіоні почав помітно розвиватися, незважаючи на конфлікт в Лівані. За 1970-1980 рр. число туристів збільшилося в три рази – з 1,8 до 6 млн осіб, а сумарні доходи від туризму – з 0,4 до 3,5 млрд дол. [86, с.97].

Після істотного спаду в 1986 р, коли число прибуттів туристів в регіон зменшилася на 17,7%, а надходження від туризму - на 16%, міжнародний

туризм поступово став відроджуватися [71, с.3]. Однак в 1991 р число туристів знову зменшилася на 10,3% і надходження - на 16,5%. Після чергового падіння в 1993 р числа прибуттів на 9% і надходжень на 7,5% 1994 ознаменувався збільшенням числа туристів на 37%, а 1996 року - ще на 10,5% в порівнянні з рівнем попереднього року [76, с.20].

Як можна побачити, щорічні прибуття туристів та надходження, були нерегулярні і коливалися з року в рік. Такі коливання в динаміці розвитку міжнародного туризму стримували інвестиції в туристичний сектор регіону.

Наявність нафти в країнах Перської затоки, до останніх часів, усували необхідність диверсифікації економіки. Пізніше країни усвідомили, що природні ресурси скоро будуть вичерпані, і тому вони почали залучати розвиток туризму для диверсифікації своєї економічної бази.

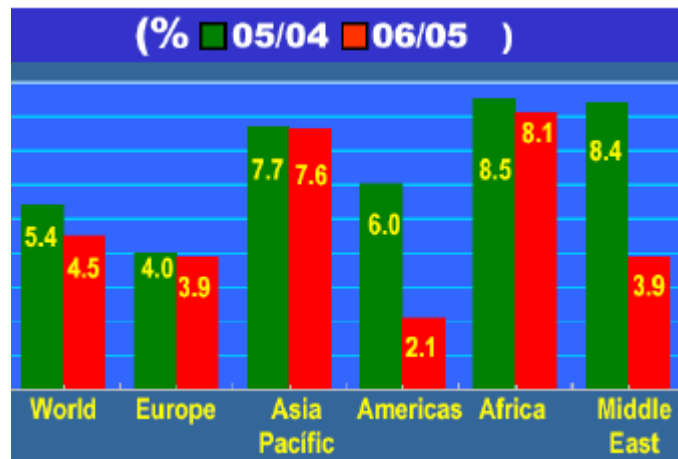
Також, країни Близького активно підтримують всесвітню тенденцію глобалізації. До неї відносяться спрощення доступу до цих країн розвиток транспортної інфраструктури; збільшення інвестиційних стимулів; поліпшення і диверсифікація туристичних продуктів; посилення маркетингової діяльності інституційний розвиток; вдосконалення електронних технологій, поява нових значень в досвіді туризму в широких верств суспільства. У багатьох напрямках в близькосхідному регіоні кількість прибуваючих туристів збільшилася в 2003 і 2004 роках, що є результатом розвитку всередині регіонального ринку [81, с.92].

Згідно з інформацією СОТ (2000-2003), в деяких арабських країнах частка кількості прибулих значно перевищувала інших [69, с.287]. Особливо це помітно в таких країнах, як Саудівська Аравія, в залежності від сезону паломництва (7 млрд. Туристів у 2002 році), Єгипет, з великою кількістю старовинних куточків, прибережних курортів і турів по Нілу (5 млрд. Туристів у 2003 році), Марокко з його багатою історичною спадщиною і прибережними курортами (4 млрд. туристів у 2003 році), ОАЕ за рахунок величезних інвестицій і виставкових заходів (5 млрд. туристів у 2002 році), Бахрейн, який приваблює туристів за рахунок історичних споруд і шопінг-туризму (3 млн.

туристів у 2002 році)[73, с.47]. Відразу за ними йдуть інші країни, які мають у своєму розпорядженні різними пам'ятки в своїх невеликих районах, наприклад Йорданія (1,5 млн. Туристів у 2003 році) і Ліван (1 млн. Туристів у 2003 році) [60, с.11].

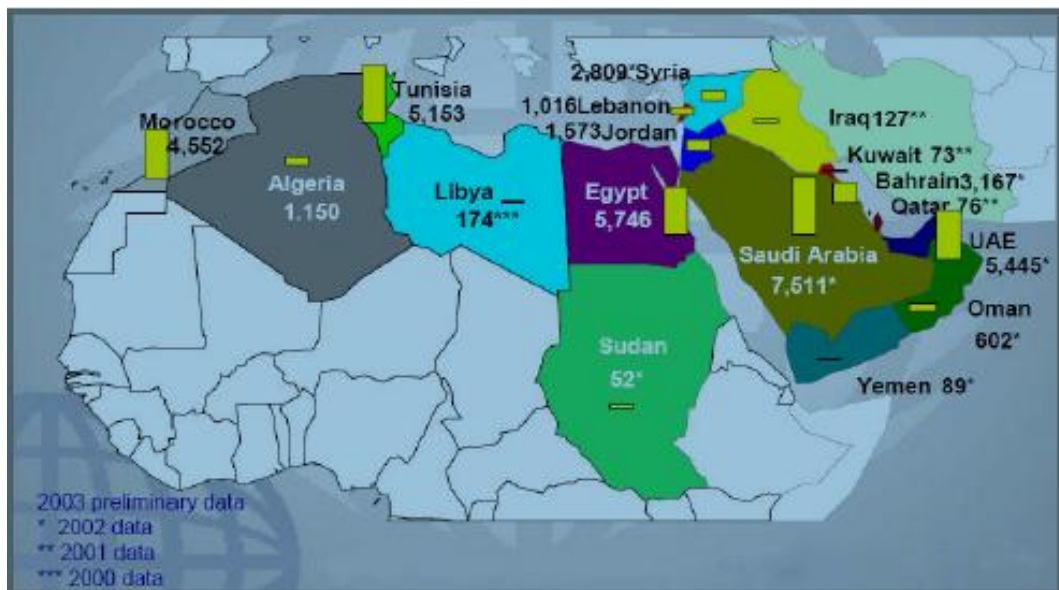
Мал.1.1.Кількість туристів країн Перської затоки протягом 2000-2003 рр.[81]

Інші країни, і Катар не розвивати туризму через динаміки туристичних з-за політичної та

як Кувейт, Оман поспішали просувати відсутність промоції сайтів, а також нестабільності соціальної

ситуації (як у випадку Ємену та Іраку). Статичні дані 2007 року показують загальне зниження показників, яке відбувалося в більшості регіонів світу, хоча даний спад був незначним в таких регіонах, як Африка, Азіатсько-Тихоокеанський регіон і Європа [75, с.82].

Мал. 1.2. Процентне зростання туристичних потоків до регіону протягом 2005-2007 рр.[75]

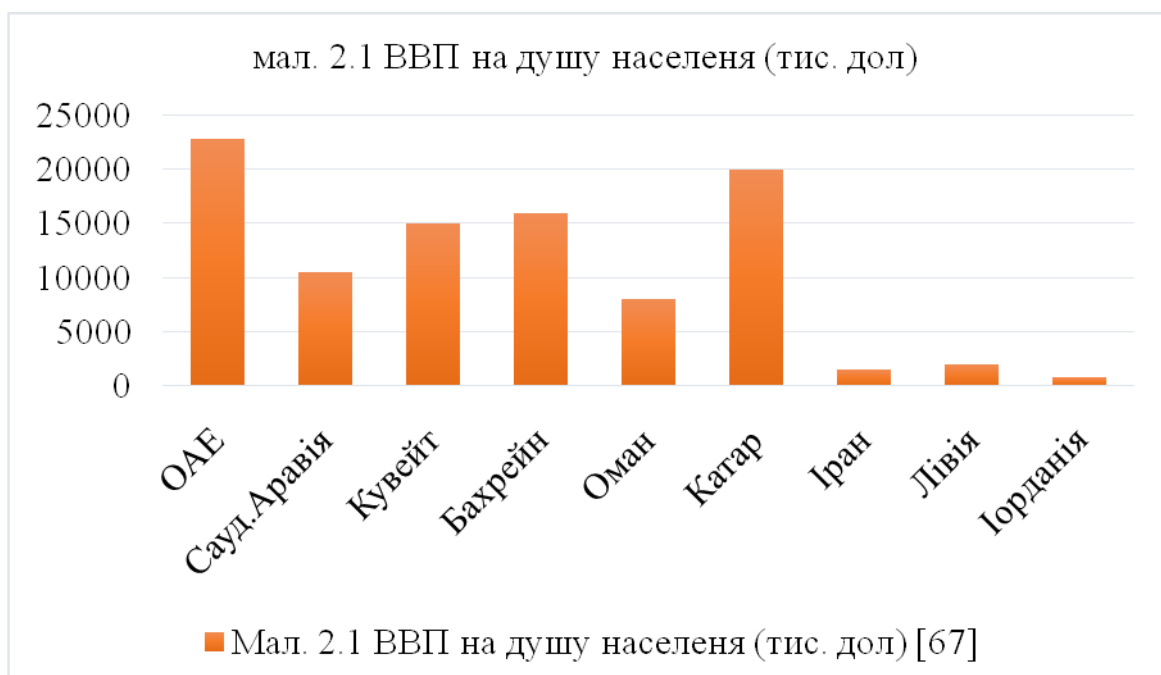
Таким чином, на основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що на формування туристичної політики країн Перської затоки впливають сучасні глобалізаційні виклики, а туристична сфера зазнає суттєвих трансформацій під дією процесів глобалізації. Ці трансформації разом із загальними для світової економіки рисами (виробництво та споживання туристичних послуг, управління, розповсюдження інформації та технології, функціонування ринків здійснюються у глобальному масштабі; посилюються та ускладнюються взаємозв'язки та взаємозалежність підприємств туристичної індустрії країн світу; збільшується обсяг та різноманітність транскордонного руху товарів та послуг галузі; широке розповсюдження нових інформаційних технологій) мають свої специфічні особливості. Під дією глобальних тенденцій компанії туристичної індустрії все більше орієнтуються на міжнародні стандарти діяльності; створюються нові організаційні форми надання туристичних послуг у вигляді транснаціональних корпорацій (ТНК) та міжнародних мережевих об'єднань; формуються міжнародні системи інформації та комунікацій. Показниками глобалізації туристичної індустрії є її зростаюча інтернаціоналізація, яка проявляється у поглибленні міжнародного розподілу праці, розвитку та інтенсифікації економічного співробітництва.

РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПОТЕНЦІАЛ РЕСУРСІВ БЛИЗЬКОСХІДНОГО ТУРИСТИЧНОГО РЕГІОНУ

2.1. Географія ринку сучасних туристичних послуг на Близькому Сході

Близький Схід – це назва культурного і географічного регіону, що охоплює територію між Західною Азією і Північно-Східною Африкою. Термін Близький Схід подібний терміну Європа, та відноситься до сукупності культурної, антропологічної та історичної спадщини. Термін Близький Схід був вперше введений американським науковцем та педагогом Альфредом Тайер Маханом [49, с.174].

Туристичний ринок Близького Сходу є диференційованим, країни значно відрізняються одна від одної. Більшість країн Перської затоки мають високий показник валового національного продукту на душу населення. Між багатими і небагатими країнами існує різниця в кількості природних запасів, проте наявність ресурсів не гарантує високий рівень добробуту населення [74, с.88]. Хоча рівень життя в Бахреїні, Кувейті, Саудівській Аравії та ОАЕ в даний час активно поліпшується, це ніяк не пов'язано з розвитком Ірану, Лівії і Нігерії [малюнок 2.1].

Регіон сповнений дисонансів, наприклад Ємен – одна з найбідніших країн на Близькому Сході, в той час як ОАЕ – одна з найбагатших країн у світі з точки зору доходу на душу населення [82, с.27]. У Бахреїні, Кувейті і ОАЕ населення добре утворено і тому, представлений багатообіцяючий ринок з багатими споживачами. Характеристика споживачів з більш розвинених країн Перської затоки відрізняється від числа інших споживачів в інших Арабської країнах, і швидше за схожа на споживачів з Північної Америки і Західної Європи. Туристи з країн Перської затоки, Саудівської Аравії та Кувейту віддають перевагу Туреччині в якості популярного місця для відпочинку.

Кувейт і Саудівська Аравія є країнами, що мають найвищі показники середніх витрат на душу населення під час поїздок за кордон [88, с.257]. Високий рівень національного доходу і експорт нафти не завжди гарант високого рівня поїздок за кордон. Наприклад, Марокко не має високих доходів на душу населення, але продемонструвало значне збільшення як міжнародних відправлень, так і обсягу витрат, в період з 1995 по 2003 рік, хоча країна і не є експортером нафти. Близькосхідні туристи мають високу купівельну спроможність. Існує значна потреба в медичних послугах на туристичному ринку Близького Сходу. Ці потреби включають традиційні методи лікування, косметичні процедури і спа. Тому Таїланд є одним з найпопулярніших туристичних напрямків для близькосхідних туристів.

Існує мало опублікованих досліджень про те, що рухає туристами з країн Близького Сходу під час подорожей в країни Заходу. Хоча Близький Схід приймає невелику участь в туристичних рухах по всьому світу, це швидко зростаючий ринок. Тому розуміння туристичних уподобань і поведінки важливо, щоб мати частку на цьому зростаючому ринку. Країни Перської затоки, особливо Саудівська Аравія і ОАЕ, є швидко зростаючим туристичним ринком в міжнародних туристичних рухах. На Близькому Сході на шість країн Перської затоки доводиться 60% міжнародних поїздок [59, с.304].

Саудівська Аравія є одним з популярних туристичних напрямків на Близькому Сході, за яким слідує Франція. Громадяни ОАЕ часто їздять в Париж

і Канни за розкішними покупками. Такі готелі, як Ritz і Marriott в Парижі, навіть показують арабські фільми на арабською мовою. Хоча канікули класу люкс традиційно сприймаються як проведення дозвілля для заможних пар у віці 40+років, попередні дослідження показали, що серед молодого класу споживачів спостерігається зростаюча тенденція до відпусток класу люкс.

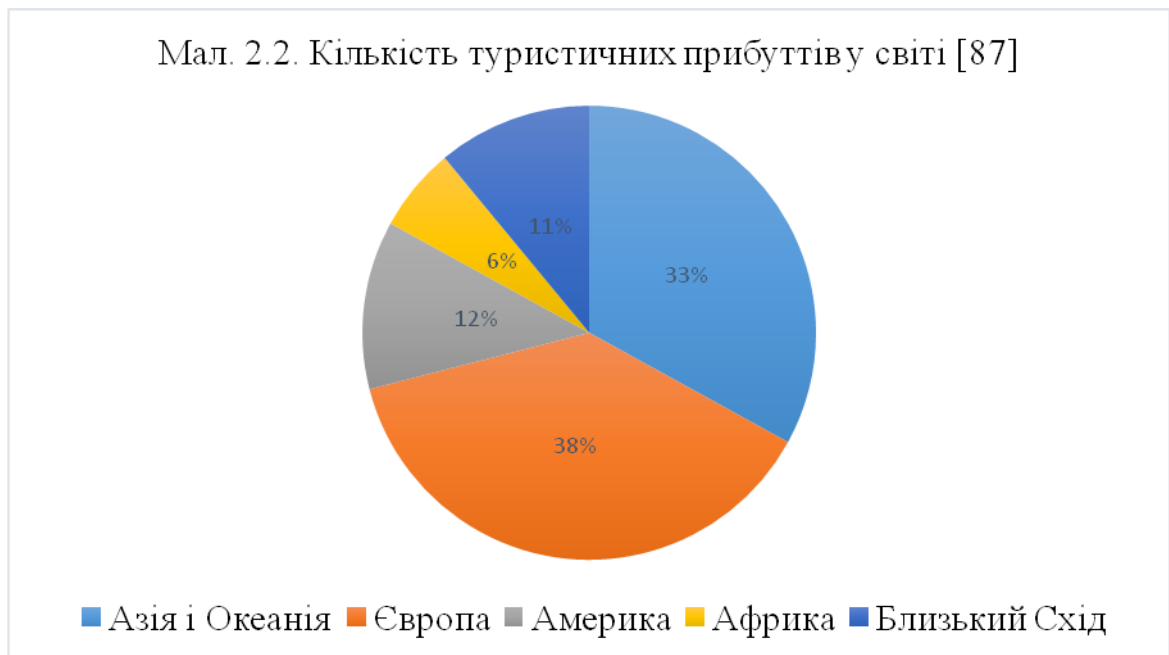
Зростання в регіоні в останні роки було обумовлено внутрішньо-регіональної підтримкою з боку Ради співробітництва арабських держав Перської держави (РСАДПЗ) [72, с.62]. РСАДПЗ є політичним і економічним альянсом шести країн Близького Сходу– Саудівської Аравії, Кувейту, Об'єднаних Арабських Еміратів, Катару, Бахрейн і Оману, метою яких є досягнення єдності серед своїх членів за рахунок виконання їхніх спільних цілей і їх політичних і культурних особливостей. Зростання міжнародного туристичного сектора в країнах Перської затоки є частиною загальної стратегії диверсифікації економіки, яка особливо актуальна для країн, що стикаються з зниження запасів нафти. В результаті співпраці громадяни країн РСАДПЗ можуть вільно пересуватися між державами-членами без віз, національного посвідчення особи достатньо. Це стимулювало зростання внутрішньорегіональних подорожей.

Близький Схід – це центр релігійного паломництва. У монастирях і храмах Йорданії, Єгипту, Сирії знаходяться священні реліквії, які залучають іудеїв і християн з усього світу. Тут розташована і священна для мусульман мечеть Аль-Акса. На території Саудівської Аравії знаходиться головна мусульманська святиня – Кааба. Близький Схід має великий потенціал для розвитку екотуризму, надзвичайно модного в останні роки. У державах Перської затоки існують великі можливості для сафарі. Також країни регіону мають широкі перспективи і для розвитку шопінгу і бізнес-туризму.

Згідно з даними СОТ, в останні два десятиліття Близький Схід був одним з туристичних центрів світу, який найбільш динамічно розвивається і займав міцні позиції серед регіонів-реципієнтів головних туристичних потоків [84]. Основними заходами порівняння розвитку світового туризму традиційно є

міжнародні туристські прибуття і доходи від туризму. Число туристів, що прибувають в регіон, постійно зростає, відповідно зростає і частка регіону в загальносвітових показниках [малюнок 2.2].

Історично туристичні потоки до країн Близького Сходу і Північної Африки формувалися з промислово розвинених країн світу, перш за все з сусідньої з регіоном Європи. З останньої Арабський Схід історично пов'язували колоніальні «узи». Крім того, європейці з їх відносно високим рівнем життя могли собі дозволити здійснювати подорожі за кордон з метою відпочинку і т.п. Поряд з «європейським» потоком туристів здавна на Близький Схід здійснювали щорічно паломництво тисячі, а в кінці ХХ ст. – мільйони мусульман. Згідно з даними за 2005 р, Саудівську Аравію відвідали 3 млн. паломників, що здійснювали хадж [62, 83].

По суті, регіон Близького Сходу до початку ХХІ ст. став одним з основних світових центрів міжнародного туризму. В останнє десятиліття ХХ ст. він лідирував за темпами приросту доходів і числа прибуваючих серед основних регіонів-реципієнтів туристичних потоків, що пояснюється значними успіхами туристичної індустрії, хоча в розвитку туризму цього регіону по країнам спостерігалися значні спади, які вказували на те, що забезпечення

безпеки туристів – одна з найважливіших проблем для приймаючих країн цього регіону.

Розвиток бази міжнародного туризму для більшості капіталодефіцитних арабських країн становить велику проблему в зв'язку з малими можливостями в області мобілізації як внутрішніх, так і зовнішніх джерел накопичення. Проблема в таких країнах поступово вирішується, проте з великими труднощами та вкрай повільно, часом переходячи в застійну фазу. Процес формування туристської інфраструктури, а в рівній мірі і інших видів соціальної і виробничої інфраструктури не може бути усилено прискорений, оскільки вся сфера діяльності повинна розвиватися рівномірно для забезпечення комфортності перебування в країні іноземних громадян. Але вигоди від сервісізації економіки, в тому числі і в туристичному секторі, великі. Тому такі арабські країни, щоб активізувати можливості прийому зарубіжних гостей, обрали тактику осередкового розвитку туристичної сфери і йдуть нині по шляху формування свого роду анклавів у вигляді заповідних зон і національних парків, розташованих поблизу від історичних пам'яток або природних об'єктів, які мають підвищену привабливість для відвідувачів.

Природно, такий підхід є вимушеним в порівнянні з більш багатими державами Арабського Сходу, де туристське будівництво відбувається випереджальними темпами. Але він також досягає мети, хоча забезпечення прискореного соціально-економічного прогресу в арабських країнах як передумови динамізації туризму в справжніх матеріальних умовах неможливо.

Проте міжнародний туризм, який є сьогодні важливою частиною економіки більшості країн світу, займає значне місце в господарському житті цілого ряду близькосхідних держав. За даними Міжнародного союзу по туризму (WorldTravel&TourismCouncil), частка туризму у ВВП країн Близького Сходу досягла в 2007 р в Єгипті 8,7%, в Йорданії – 8,6%, в Сирії – 5,9% в Омані – 2,2% [15, с.72]. Ці розрахунки ґрунтуються на вивченні динаміки надходжень від міжнародного туризму, які за період 2000-2005 рр. досягли в Єгипті 6,85 млрд. дол., в Йорданії за цей період зросли вдвічі і становили 1,44 млрд. дол., в

Сирії також подвоїлися, а в Катарі зросли майже в 6 разів - з 128 млн. дол. у 2000 м до 723 млн. дол. в 2005 р. [89, с.14].

За останні роки найбільша кількість туристів в ОАЕ було зареєстровано з Великобританії та Ірландії, Індії, США, Росії, а також країн Балтії[62, с.385].

Йорданія в значній мірі постраждала від загострення відносин між США і Іраком. Збільшення туристських прибуттів на 9,8% в цю країну в значній мірі відбулося за рахунок внутрішньорегіональних поїздок, а не міжнародних з Європи і Америки. Єгипет, незважаючи на «11 вересня» і загострення палестино-ізраїльського конфлікту, зумів домогтися збільшення туристських прибуттів на 13%. На туристів з Німеччини, Італії, Великобританії і Франції (чотири основних туристських донора Єгипту) в 2012 р припадали 40% міжнародних прибуттів [48, с.402]. Значний спад туристських прибуттів з США, країн Бенілюксу та Скандинавії в арабські держави компенсувався збільшенням прибуттів з РФ і Східної Європи, які зросли з 8 до 13% всіх міжнародних прибуттів у регіон на початку XXI ст [53, с.74]. Сирія показала непогані результати, хоча не можна вказати точний приріст туристських прибуттів в цю країну, так як до 2002 р в Сирії враховувалися тільки ті туристи, які проживали в готелях, і не бралися до уваги альтернативні засоби розміщення. Завдяки продуманій маркетинговій кампанії, спрямованої на туристичні ринки Південно-Східної Азії і близькосхідного регіону, збільшення туристських прибуттів в Оман склало 7%, а в Ємен - 18%. Єдиними країнами, що не показали значних змін в структурі туристичних потоків, залишаються Кувейт і Палестіна [82, с.275].

Сучасна індустрія туризму на Близькому Сході до XXI ст. досягла в своєму розвитку такого рівня, що вона в змозі надавати практично всі основні види туристичних послуг. Безсумнівно, що основною формою туризму залишається пляжний туризм в поєднанні з культурним і пізнавальним. Такі види туризму найбільш широко розвинені в Єгипті, Сирії, Йорданії, Лівані, де в програму турів обов'язково включається відвідування історичних і культурних пам'яток.

2.2. Еколого-географічна оцінка природно-рекреаційних ресурсів Близького Сходу

Основою рекреаційних ресурсів Близького Сходу є прибережні райони Середземного моря з протяжною піщаною пляжною смугою, і м'яким субтропічним кліматом. Також, особливою увагою користується Мертве море, яке являє собою найглибшу западину на землі і найбагатше джерело мінеральних солей, його можна розглядати як спа-курорт світового значення. Перська затока Об'єднаних Арабських Еміратів в останні часи набуває популярності, особливо у жителів Європи. Саме тут, завдяки кліматичним умовам, «оксамитовий сезон» припадає на зимові місяці і панує помірно тепла погода з комфортними температурами, що і приваблює численних туристів з північних країн, зацікавлених в пляжному туризмі.

Красивий і різноманітний підводний світ цього регіону створює сприятливі можливості для заняття морськими активними видами спорту, що високо цінується численними любителями. Тут існують великі екологічно чисті зони, придатні для створення першокласних курортів, для виробництва екологічно чистих продуктів з метою їх поставки в туристичні центри, широкий спектр екзотичних і в лікувальному відношенні корисних видів фруктів, овочів, морепродуктів.

Оман омивається водами Оманської затоки, Ормузької протоки (на північному сході) і Аравійським морем (на південному сході). На півдні країни знаходяться великі затоки, з кораловими рифами (Саукіра, Масира, Курія-Мурія). Рельєфу Оману притаманні прибережні рівнини, пустелямі, пагорбита низькі гори. Півострів Мусандама, який відділений від основної території країни Арабськими Еміратами представляє собою низькі пагорби і гори.

Смуга родючої землі знаходиться уздовж узбережжя Оманської затоки, в північних районах країни. Ця територія поступово переходить в гірський масив Хаджар. У північного підніжжя гір розташована вузька низовина Ель-Батіна. У центральній частині країни розташована східна частина пустелі Руб-ель-Халі, що характеризується грядями дюн меридіонального напрямку. Для західних

частин Омана характерна пустина і галькова земля, яка поступово переходить в пустелю Руб-ель-Халі. На північному заході територія поступово підвищується до 500-1000 метрів, утворюючи плато Дофар. Найвища точка - г. Ель-Ахдар (2980 м).

Клімат у країні тропічний та пустельний. Зима тепла, а літо – спекотне. Середня температура повітря зимою коливається від 18 до 25° С, а влітку – від 30 до 35° С. Найвища зафіксована температура повітря складала від 45 до 50° С [45, с.69]. Навесні і на початку літа з пустелі Руб-ель-Халі дмуть гарячі вітри, що значно підіймають денну температуру в центральних і північно-західних частинах країни до + 50° С. Добові коливання температур в літній період на узбережжі в Маскаті становлять від + 40° С (вдень) до + 30° С (вночі). Середньорічна норма опадів розподіляється по території країни нерівномірно. Річна норма опадів на узбережжі незначна і в середньому становить до 150 мм. Максимальна кількість опадів припадає на зимовий час. У південно-східних територіях максимум опадів випадає влітку. Кількість опадів зростає в Оманських горах – до 500 мм, а на південному заході, в період літніх мусонів – до 700 мм. У внутрішніх пустельних територіях середньорічна кількість опадів може не перевищувати декількох десятків міліметрів.

Водні ресурси країни бідні. На території країни відсутні цілорічні річки або озера. Широко поширені сухі болота. Підземні води використовуються під час зрошення. Дефіцит води компенсується за рахунок опріснення морських вод та відкачування підземних водних запасів. З усіх природних ресурсів держава багата нафтою і природним газом. Майже вся територія країни входить до нафтогазоносного басейну Перської затоки. В країні виявлено понад 100 родовищ вуглеводнів. Найбільші родовища нафти і газу: Фахуд, Ель-Хувайса, Натіх, Йібаль, Мармуль, Натіх, Бахджа, Риму, Мармуль, Алам, Німра, Карн-Алам, Лехваір, Харвіль, Алам, Макарема, Хаззан, Каутер та ін [52, с.184]. Всі родовища зосереджені в таких районах: центральний район – група Габа, південно-західний район – родовища Дофара, північний район – група Фахуд. Нафти по щільності різноманітні: легкі (в центральному та північному районі);

сірчисті, важкі (у південно-західному районі). Близько селищ Майджіс і Раджа виявлені незначне родовище хромових руд Парпар-Діппе. На приморській рівнині Ель-Батіна знаходиться родовище латеритних руд заліза. Відомі невеликі родовища вапняку, мармуру, глини, гіпсу, кам'яної солі, будового каменю, будівельних і кварцових пісків.

Клімат в ОАЕ субтропічний, характеризується впливом двох стихій – пустелі і моря. Цілий рік тут досить висока вологість (кількість дощових днів складає 7-10 на рік, переважно взимку (січень і лютий)), тепла зима і спекотне літо. Туристичний сезон починається в кінці вересня і триває до початку травня, коли розпочинається літня спека. Найхолоднішими місяцями – грудень і січень, температура повітря вдень в середньому становить $+28^{\circ}\text{C}$, а вночі $+18^{\circ}\text{C}$. Найспекотніший місяць – червень, температура повітря підіймається до $+40^{\circ}\text{C}$ [62, с.57]. Ще однією особливістю клімату ОАЕ є низький вміст кисню в атмосфері. За показниками, вміст кисню в повітрі складає 80 відсотків. Тому, туристи, що приїжджають до країни скаржаться на сонливість і млявість.

Через особливості клімату найбільший потік туристів до країни спостерігається з початку жовтня по кінець травня. В цей час переважає тепла погода, що створює умови для купання в морі, занять активною діяльністю та екскурсій.

Пляжі знаходяться на океанських узбережжях, їм характерні сильні відпливи та припливи, а прибережні течії мають непередбачуваний характер.

Рельєф країни досить одноманітний. Більшу частину території країни складають солончаки і піщані пустелі, на сході і північному сході – гори Хаджар (найвища вершина – гора Адан, 1127 м. над рівнем моря), на заході розташовані піщані і кам'яністі пустелі.

Найвища точка країни – гора Джабаль Йібір (1527 м). На схід від затоки Ель-Удайд, біля півострова Катар, знаходяться рухомі піщані дюни, вздовж узбережжя поширені плоскі безплідні солончаки. Береги переважно низькі, узбережжя порізане невеликими бухтами, обрамлене острівцями і кораловими рифами, виступаючими над поверхнею мілководь.

Саудівська Аравія займає близько 80% території Аравійського півострова. Площа країни складає 2 217 949 км², саме тому Саудівська Аравія є 13ою державою за площею в світі[39, с.63].

На заході країни, уздовж берега Червоного моря простягається гірський ланцюг Аль-Хіджаз, де висота гір досягає 3000 метрів. Там же розташований курортний район Асир, що приваблює туристів різноманнітням флори і м'яким кліматом. Схід країни характеризується, в основному, пустелями. На півдні розташована пустеля Руб-ель-Халі, через яку проходить межа з Єменом і Оманом. Велику частину території Саудівської Аравії займають пустелі і напівпустелі, що населяють кочові племена бедуїнів.

Саудівська Аравія межує з сімома країнами і трьома водними локаціями. На заході, затока Акаба і Червоне море складають прибережний кордон довжиною фактично 1800 км. На півночі, країна межує з Іраком, Йорданією та Кувейтом. Північна межа простягається майже на 1400 км від затоки Акаба до порту Рас-аль-Каджіф в Перській затоці.

Рельєф Саудівської Аравії представлений обширним пустельним платом (його висота складає від 300-600 м на сході до 1520 м на заході). На заході, паралельно узбережжю Червоного моря, простяглися гори Хіджаз і Асир, висота яких 2500-3000 м (найвища точка – г.Ен-Набі-Шуайб (3353 м)), що переходять в низовину Тіхама (ширина – від 5 до 70 км)[51, с.672]. В горах Ашер рельєф змінюється від гірських вершин до великих долин. На півночі, вздовж кордонів Йорданії, простяглася кам'яниста пустеля Ель-Хамад. У північній і центральній частині країни розташовані найбільші піщані пустелі: Великий Нефуд і Малий Нефуд (Дехна), що відомі своїми червоними пісками; на півдні і південному сході - Руб-ель-Халі з барханами і пасмами в північній частині до 200 м. Загальна площа пустель досягає 1 млн км², в тому числі Руб-ель-Халі – 777 тис. км². Уздовж узбережжя Перської затоки простяглася заболочена та покрита солончаками низовина Ель-Хаса (шириною до 150 км). Морські береги переважно низькі, піщані та слабо порізані.

Майже вся Саудівська Аравія не має постійних річок або водних джерел, тимчасові потоки утворюються тільки після інтенсивних дощів. Особливо рясні вони на сході, в Ель-Хасе, де багато джерел, якими зрошують оазиси. Грунтові води розташовані близько до поверхні і під руслами річок. Проблема водопостачання вирішується за допомогою розвитку підприємств, що опріснюють морську воду, створюють глибокі колодязі і артезіанські свердловини.

Для півночі країни характерні субтропічні сіроземи, а для низинних східних регіонів Ель-Хаси – солончаки і лучно-солончакові ґрунти. Хоча уряд і здійснює програму озеленення, ліси і лісиста місцевість займають лише 1% площі країни. Орні землі (2%) в основному розташовані в родючих оазисах на північ від Руб-ель-Халі. Значну територію (56%) займають землі, придатні для пасовищного тваринництва.

Країна має величезні запаси нафти і природного газу. Запаси сирової нафти досягають 261,7 млрд. барелів, або 35,6 млрд. тонн (26% від усіх світових запасів), природного газу – близько 6,339 трлн. м³ [42, с.83]. Всього існує 77 родовищ нафти і газу. Головний нафтоносний район розташований на сході країни, в Ель-Хасі. Запаси найбільшого в світі родовище нафти Гхавар оцінюються в 70 млрд. барелів нафти. До інших багатих родовищ відносяться Абкайк (доведені запаси – 19 млрд. барелів нафти), Сафанія, Катіф. Є також запаси залізних руд, хрому, міді, свинцю, цинку, золота.

Кліматна півдні – тропічний, різко континентальний, сухий, на півночі – субтропічний. Літо дуже спекотне, а зима тепла. Середня температура липня в Ер-Ріяді коливається від 26 ° С до 42 ° С, в січні – від 8 ° С до 21 ° С, іноді досягає 48 ° С, а на півдні країни 54 ° С. У горах взимку іноді спостерігаються мінусові температури і сніг. Середньорічна норма опадів близько 70-100 мм (в центральних районах максимум навесні, на півночі - взимку, на півдні - влітку); в горах до 400 мм на рік. У пустелі Руб-ель-Халі і деяких інших районах в окремі роки дощі зовсім не випадають. Для пустель характерні сезонні вітри. Південні вітру самум і хамсин весною і на початку літа часто спричиняють

піщані бурі, зимовий північний вітер шемаль приносить похолодання. У пустелях Саудівської Аравії різкі перепади температур. З середини квітня до середини жовтня денна температура складає близько 45 °С чи навіть вище в залежності від регіону країни. Взимку (з грудня по січень) тут досить прохолодно близько 15 °С, а центральних пустельних областях ще холодніше ночами. На узбережжі регулярно проходять дощі, але в столиці держави Ер-Ріяді дощів практично не буває.

Кувейт– держава (емірат) в південно-західній Азії. Межуєз Саудівською Аравією на півдніта з Іраком – на півночі і заході. Країна омивається Перською затокою. Площа країни складає 17 818 км² [18, с.385].

Рельєф представлений низинною пустельною рівниною, що пологими хвилями спадає з центральних районів навколо "хребта" Аль-Мульта (306 м) до самого узбережжю. Північна частина Кувейту покрита кам'яно-щебнистою пустелею. Вся центральна частина країни являє собою велику гравійно-піщану пустелю, що бідно поросла рослинністю. Східна частина країни вкрита піщаними пустелями та пересіченими сухими каньйонами "вади". Узбережжя облямовано піщаними косами і лагунами. Територія Кувейту відноситься до Східно-Аравійської берегової рівнини і майже вся є пустелею. Оазисів мало. Низинний плоский рельєф узбережжя змінюється горбистим в центральній смузі і низьким плато на крайньому південному заході, де знаходиться найвища точка країни (281 м над рівнем моря). Центральні та південно-західні райони країни глибоко розчленовані мережею русел тимчасових водотоків (вади). В межах північної половини Кувейту поширені кам'янисті пустелі, в межах південної - піщані з дюнным рельєфом.

Протяжність берегової лінії складає 220 км. Узбережжя слабо порізане, за винятком центральної частини, де знаходиться вузька затока Кувейт (єдина глибоководна гавань на всьому західному узбережжі Перської затоки), на південному березі якого розташована столиця Ель-Кувейт. Прибережна зона мілководна. На невеликій відстані від берега простяглася ланцюг низьких

островів: найбільші – Файлака і Бубіян, та також невеликі – Варба, Курейн, Маскаєв, Кару, Ауа, Кару, Умм-ель-Марад, Умм-ен-Наміл [57, с.534].

Кувейт багатий на нафту і попутний газ, запаси країни мають світове значення. За більшістю оцінок, нафтові ресурси становлять приблизно 10% світових, при існуючих темпах видобутку їх вистачить більш ніж на 100 років.

Клімат Кувейту сухий та тропічний. Чітко виражені два сезони: сухе літо (опадів не буває з червня по вересень, в травні і жовтні їх середня кількість 1-6 мм) і більш волога зима (з максимумом опадів в січні 21-25 мм). На півдні випадає менше 100 мм, а на півночі – 150 мм на рік. Середня річна кількість опадів в столиці Ель-Кувейті складає 100 мм. Іноді опади випадають у вигляді злив, що руйнують споруди та розмивають дороги.

На узбережжі середня температура липня становить 37 ° С, січня 13 ° С. Денні температури в літній період дуже високі і можуть досягати до 50 ° С. Взимку вдень зазвичай тепло і комфортно. Іноді у внутрішніх районах трапляються нічні заморозки. Часто піднімаються пилові бурі (тов), які влітку приносить сухий вітер шімаль з пустель Аравії. Зрідка бувають пилові смерчі, що піднімаються на висоту до 1800 м.

На території Кувейту немає постійних водотоків і джерел прісної води. З давнини тут знаходили водоносні горизонти і ставили колодязі. В даний час здійснюється промислове опріснення води. Ґрунти піщані, збіднені мінеральними та органічними сполуками. Більшість ґрунтів сильно засолено, тому тільки 9% території країни придатні для введення сільського господарства. Підземні води також сильно мінералізовані, тому вся питна вода в країні видобувається опресненням морської води.

2.3. Туристична інфраструктура і основні туристичні дестинації Близькосхідного туристичного регіону

Саудівська Аравія

За даними ВТО, у 2018 році Саудівську Аравію відвідали близько 15 млн. туристів, країна залишається головним туристичним напрямком на Близькому Сході, навіть не зважаючи на те, що показники туристичної діяльності знизилися на 1,5 % (в порівнянні з періодом 2015-2017 років) [78].

Найпоширенішим видом туризму, що притягує відвідувачів до країни є паломницький. Щороку мусульмани з усього світу приїжджають до Саудівської Аравії – міста зародження Ісламу, щоб відвідати святині – Мекку і Медину [69, с.674]. Паломництво в Мекку – є п'ятим стовпом ісламу, тому не дивно, що Саудівська Аравія лідирує в показниках релігійного туризму в регіоні. Окрім релігійного паломництва, також відбувається динамічне зростання історико-культурного туризму. Країна також багата на туристичні видатні пам'ятки, наприклад, доісторичні наскальні малюнки в місті Град і руїни Набатеїського царства та його столиці міста Петри, що входить до списку всесвітньої спадщини Юнеско.

Зниження туристичних потоків до країни пов'язане з небезпекою, з якою потенційні відвідувачі можуть зіткнутися, перебуваючи в країні. В Саудівській Аравії відбулася хвиля терористичних атак, в тому числі діяльність терористів-смертників, в результаті якої загинули чотири охоронці поруч з мечеттю в Медині, де розташована могила пророка Мухаммеда. За цими терактами стоять сунітські радикали, Ісламська держава і Аль-Каїда, на думку яких теперішні представники монархії країни є єретиками. Також, королівство сунітів веде всенародну боротьбу за владу з шіїтським Іраном, в тому числі в битвах за посередників в Ємені, Сирії та інших місцях. Це призвело до того, що багато країн попереджають своїх громадян про поїздки в Саудівську Аравію.

Консервативність королівства і строгі візові правила також є факторами, що відлякують туристів. До недавнього часу візові правила обмежували в'їзд туристів лише Меккою і Мединою, та прилеглої до них Джиддою, через

побоювання Саудівської Аравії з приводу безпеки і нелегальної міграції. Проте програма, що розпочалася комісією по туризму в квітні 2016 року, заохочує паломників відвідати також місця в інших частинах королівства, дозволяючи їм конвертувати свої візи в туристичні візи.

Це відповідає зазначеному плану Саудівської Аравії 2030 року, яке було введено на початку правління Мухаммеда бен Салмана та спрямоване диверсифікацію економіки країни. Головною метою плану є пом'якшення ризику, пов'язаного з надмірною залежністю від нафтових доходів і переходом до інших секторів діяльності країни – освіти, гірничодобувної промисловості, туризму, транспорту і охорони здоров'я.

Саудівська Аравія пропонує туристам не тільки історико-культурні пам'ятки, але й також природні чудеса, від яких будуть у захваті любителі відпочинку на свіжому повітрі. Серед головних туристичних destinations:

1. Місто Мекка

Мекка – найважливіше місто для послідовників ісламу, де десятки тисяч людей щорічно здійснюють хадж [малюнок 2.3]. Воно знаходиться в годині їзди від узбережжя Червоного моря і сповнене великою кількістю історичних та

архітектурних пам'яток. Доречі, немусульманам вхід до святині ісламського світу заборонений. Спеціально для паломників на околицях міста знаходиться наметовий табір, куди мусульмани приходять на молитву в мечеть Святилища.

У самій Мецці старовинні будівлі перемижуються з передовими комплексами, такими як Абрадж аль-Бейт. З 2010 року працює підземне метро.

Мал. 2.3. Місто Мекка [70]

2. Мечеть Аль-Харам

Мечеть Аль-Харам, яку також називають Великою мечеттю, будувалася протягом декількох століть, починаючи з сьомого століття нашої ери, і стала всесвітньо відомою завдяки своєму розташуванню всередині головної ісламської святині (Кааба-куб). Вона займає площу близько 357 000 км² та має більш сорока входів, щоб прийняти максимальну кількість віруючих. Під час великих свят тут величезні скупчення людей, тому потрібно ретельно вибирати дату відвідування мечеті.

3. Кааба-куб

Кааба-куб – це єдине в своєму роді будівля у формі прямокутника чорного кольору та заввишки близько тринадцяти метрів, до якої мусульмани схиляються під час молитви [мал. 2.4]. Згідно з легендою, куб був побудований

ангелами, що спускалися з небес, проте з тих часів він змінювався та реконструювався багато разів. Масштабні реставрації проводилися в 7, 17 та 19 століттях.

Мал. 2.4. Кааба-куб [70]

4. Мечеть ан-Набаві

Мечеть ан-Набаві вважається другим за важливістю храмом для мусульман, творцем якого вважається Великий Пророк. Щоб побачити цю пам'ятку Саудівської Аравії заради поховання Мухаммеда і численних мінаретів, висота яких складає більше ста метрів. Також тут поховані два халіфа. Мечеть розрахована на одночасну молитву 600 тисяч мусульман, а під час хаджу їх число збільшується до мільйона. Особливістю дизайну є відкритий двір у формі прямокутника. Принцип побудови храму став основою архітектурних проектів інших мечетей. Раніше вони не тут тільки молилися, а й проводили публічні збори, судові слухання, уроки ісламу і спеціальні заходи.

5. Мечеть Аль-Куба

Мечеть Аль-Куба є найдавнішим храмом для послідовників ісламу [мал. 2.5]. Спочатку він був побудований на великій відстані від Медіни, проте через розширення міста, зараз храм розташований на його території. У двадцятому столітті була проведена грандіозна реконструкція храму. На місці стародавньої будівлі була зведена величезна мечеть з залом для молитв, сховищами книг офісними та житловими приміщеннями. У будівлі шість куполів і чотири мінарети, які можна використовувати для розмітки місця для молитв.

Мал. 2.5 Мечеть Аль-Куба [70]

6. Пустеля Руб-ель-Халі

Пустеля Руб аль-Халі – місце, що лідирує за температурними показниками, влітку температура тут досягає $+50^{\circ}\text{C}$ та завдяки якому можна ближче познайомитися з місцевими жителями та руїнами древніх поселень. Серед нескінченних дюн знаходяться оазиси Аль-Айн і Ліва, де збереглися зелені насадження і вода.

П

ід
ча
с
від
від
ув
ан
ня
ту
ри
ста
ми
Са
уді

вської Аравії важливо пам'ятати необхідність дотримання правил щодо

зовнішнього вигляду, розпивання спиртних напоїв і спілкування з місцевими жінками, оскільки покарання за порушення офіційних і негласних законів серйозні (інколи це доходить до депортації або тюремного ув'язнення).

Важко було б припустити, що країна, яка володіє таким туристичним потенціалом не мала б достатню кількість першокласних готелів. Так, що готелі Саудівської Аравії в будь-який час року можуть прийняти практично будь-яку кількість туристів. Єдиним винятком є період проведення хаджу, коли кількість туристів і паломників переважає за мільйони.

Найвідомішими готелями країнами є п'ятизірковий Zamzam Grand Suites, що знаходиться в вежі біля комплексу Al-Beit Towers. Всі номери готелю обладнані аудио-системою, що транслює азат і молитви з мечеті. До цього списку готелів також можна віднести Dar Al Hijra InterContinental (він входить до мережі готелей Intercontinental Hotels & Resorts), який розташований поблизу священної мечеті Пророка Мухаммеда. Далі на черзі, готель Al Faisaliah Hotel, ARosewood Hotel, розташований в престижному діловому і житловому районі Ер-Ріада Олайя [72]. Він є частиною приголомшливого бізнес-центру "Ай-Файзалія" і його відомого хмарочоса висотою 250 метрів.

В Саудівській Аравії також є декілька готельних ланцюгів, що обслуговують більшу частину туристичного потоку. Міжнародна мережа готелів Ramada відкрила свій найбільший готель в місті Мекка, що дало можливість багаточисленним паломникам зупинитися в безпосередній близькості від Святої Мечеті. Готель розташований в районі Haram, поблизу мусульманської Святої Мечеті, куди щорічно здійснюють хадж мільйони паломників. Готель, належить до ланцюга Riyadh International Hotels and Resorts та управляється готельним ланцюгом Al Massa Hotels. Даний готель це друга за рахунком власність готельного ланцюга Ramada в Мекці і 11 готель мережі в Саудівській Аравії [62, с.85].

Готельна мережа InterContinental Hotels Group відкрила новий готель в Аль-Хобарі, який є 20 готелем даної мережі в країні. Розкішний готель розташований в центрі міста, що робить його привабливим як для бізнесменів,

так і для людей, які приїжджають в країну з метою відпочинку. Готельний оператор InterContinental Hotels Group володіє 150 готелями по всьому світу, і найближчим часом збирається відкрити ще 53 готелів.

Саудівська Аравія має порівняно слабо розвинену залізничну мережу. Пасажирське сполучення здійснюється тільки на лінії між Ер-Ріядом і Даммамом та Харадом і Хауфуфом [83]. Проте, поїзди цілком відповідають європейському рівню комфорту і обслуговування. Активно йде будівництво нових залізничних колій в віддалені частини країни: Абу-Аджрам (200 км на південний схід від кордону з Йорданією), в Мекку, і між Меккою і Медіною через Джидду.

Загальна протяжність автомобільних доріг становить 152 044 км [52, с.74]. У Саудівській Аравії жінкам будь-якої національності заборонено водити автомобіль. Дана норма була прийнята в 1932 р в результаті консервативного тлумачення положень Корану. Автомобільний транспорт є основним засобом пересування в країні. У країні діє правило правої руки, рух, як правило, односторонній, дорожні знаки міжнародного зразка, швидкість в населених пунктах обмежена 40 км на годину. При порушеннях швидкісного режиму руху штраф накладається на місці.

Кількість аеропортів в країні – 208, з них 73 – з бетонними злітно-посадковими смугами, 3 мають статус міжнародного. Національна авіакомпанія, SaudiArabianairlines має широку мережу внутрішніх авіаперевезень. Рейси виконуються між усіма основними містами країни, літаки, як правило, в отличном состоянии. Рівень комфорту і обслуговування відповідає європейським стандартам. Хабом є столиця країни, Ер-Ріяд, і велика частина міжрегіональних перельотів здійснюється через столицю. Щоденне сполучення є між містами: Riyadh (Ер-Ріяд), Dammam (Даммам), Medina (Медіна), Jeddah (Джидда), Tabuk (Тубук). Рейси виконуються також 2-4 рази в тиждень в інші, менш значимі населені пункти[85].

Катар

За останні роки в Катарі спостерігається збільшення числа туристів, що прибувають на 4% з 2,8 млн. у 2016 році до 2,9 млн. туристів у 2017 році, що робить його єдиною країною в регіоні, яка підтримує стабільне зростання протягом більше десяти років [83].

Незважаючи на політичну боротьбу, з якою стикається близькосхідний регіон, Катар демонструє стійкість в розвитку туристичного напрямку. Влада країни розглядає туризм як ключовий елемент диверсифікації національної економіки, що не залежить від газу і нафти. Таким чином, були сформульовані стратегії для сприяння розвитку цієї галузі.

З 2015 року в Катарі було проведено безліч високоякісних розважальних заходів, а також все більше заходів, присвячених зустрічам, заохочень, конференцій і виставок (MICE), які сприяли помітному зростанню туристичного сектора – регіональний семінар Міжнародної асоціації професійних організаторів конгресів (IAPCO); Спеціалізований семінар Міжнародної асоціації конгресів і конференцій, ICCA, по організації зустрічей міжнародних асоціацій; виставка ювелірних виробів і годинників в столиці країни; 5-й Катарський міжнародний автосалон; Конференція «Мистецтво для завтра», яка організована International New York Times; Катарський міжнародний кулінарний фестиваль (QIFF); Чемпіонат світу з гандболу серед чоловіків 2017 року; Чемпіонат світу з пляжного футболу 2017 - відбірковий турнір АФК в Досі; Doha 2017 GCC Beach Games; Катар Total Open; і Катар ExxonMobil Open з тенісу [84].

Управління по туризму Катару (QTA) очолило делегацію Катару на виставці ITB Berlin 2017 року, найбільшій європейській туристичній виставці, щоб представити в Німеччині перспективи та можливості для відпочинку і розваг і ширшу європейську туристичну торгівлю. Разом зі своїми партнерами по альянсу Cruise Arabia, представники Катару також взяли участь в виставці круїзного перевезення Miami 2016 року, що проходила в Майамі, США, для просування Катару в якості ключового морського напрямку [83]. І нарешті, QTA взяла участь в п'ятому фестивалю Gulf Heritage Village Festival, що проходив в

Кувейті, з метою ознайомлення відвідувачів фестивалю про традиції країни і гостинності, з метою просування Катару як міжнародного туристичного напрямку, яке пишається своєю історико-культурною спадщиною. Оскільки зафіксований постійний попит на кількість туристичних потоків, уряд Катару підтримує збільшення пропозиції з точки зору туристичних ресурсів країни.

Туристична інфраструктура Катару досягла вищого рівня, при цьому цінова політика на різні види сервісу тут доступна. Країна багата історико-культурними пам'ятками, до найвідоміших туристичних дестинації відносяться:

1. Місто Доха

Столиця країни є її візитною карткою і привертає велику кількість туристичних потоків щорічно. Сьогодні це один з найбільш розвинених міст у світі і один з найбільш процвітаючих міст на узбережжі Перської затоки, а з деяких пір – нафтовий і економічний центр Катару. Величезні хмарочоси, високотехнологічні споруди, маса історичних об'єктів в "старому центрі", новітні розважальні центри, бутіки, вілли, штучні острови – все це приваблює до столиці мільйони туристів, завдяки чому економіка країни з року в рік набирає обертів.

2. Набережна Корніш (Доха)

Однією з головних визначних пам'яток столиці є набережна Корніш, яка розтяглася уздовж Перської затоки [мал. 2.6]. Прямо на узбережжі розташовані найсучасніші висотні споруди з дивовижною архітектурою, що символізують економічне процвітання Дохи і всього Катару в цілому. Це комплекс престижних об'єктів, які чергуються з зеленими парками і місцями для відпочинку. В останні роки набережна стала візитною карткою та "обличчям" всього Катару.

3. Музей ісламського мистецтва

Головний музей країни і одночасно найбільший музей в країнах Перської затоки. Також, як і більшість пам'яток Катару, музей збудован зовсім нещодавно, він відкрився в 2008 році. Вражає незвичайна архітектура споруди: кілька величезних кам'яних блоків будівлі зведені один над іншим, у вигляді башти. Усередині експонується колекція ісламського мистецтва – зразки кераміки, текстилю, рукописи та інші ісламські артефакти.

Мал. 2.6. Набережна Корніш у м.Доха [72]

4. Форт Аль Кут

Незважаючи на те, що більшість пам'яток Катару ще дуже "молоді", знайдеться що подивитися в країні і любителям старовини. Аль Кут – прекрасний тому приклад: фортифікаційна споруда була зведена в кінці 19 століття, коли цей район ще був окупований Туреччиною. У той період форт виконував функції поліцейської дільниці, а пізніше – тюрми. У 20-ті роки минулого століття Аль Кут був повністю реконструйований, але довгі роки року фортеця ніяким чином не використовувалася, до тих пір, поки в 1978 році в ній не був відкритий музей, де донині експонуються вироби національного ремесла, історичні фото і художні картини.

5. Етнографічне село (Доха)

Ще одна колоритна пам'ятка Катару – це етнографічне село Катару[мал.2.7]. Головним завданням при створенні цього об'єкта було знайомство корінних жителів і гостей країни з багатовіковою культурою і традиціями країни. В селі туристи мають можливість ближче познайомитися з побутом населення, зайти в художню галерею з обраними роботами катарських художників, відвідати ресторан зі стравами національної кухні, відвідати одну з численних крамничок з перлами і відпочити на облагородженому пляжі з різними видами водних розваг.

Мал. 2.7. Етнографічне село Катару [72]

6. Штучний острів

Перлина Катару площею всього 4 км², що являє собою досить амбітний проект влади Катару – зараз тут зводиться і виставляється на продаж найпрестижніше житло, яке скуповують здебільшого іноземні громадяни. Узбережжя острова суцільно забудоване віллами і елітними апартаментами, найкращими готелями, бутиками та ресторанами. А назва "Перлина" виникло з тієї причини, що раніше на місці острова активно вівся видобуток перлів.

Невелика держава Катар, в лічені роки перетворилася з пустелі в райський куточокта зайняла гідне місце на туристичній мапі світу. Сьогодні

індустрія туризму є одним з передових напрямів в економіці країни. Для залучення туристів готелі Катару пропонують доступні ціни при найвищому рівні обслуговування, а гіді в Катарі організовують чудові пізнавальні поїздки, спираючись на індивідуальні інтереси кожного іноземного гостя.

У Катарі присутні готелі всіх відомих світових готельних брендів. Більшість готелів в Катарі нові, і побудовані в останні декілька років. У багатьох готелях до послуг гостей пропонуються як мінімум три або чотири тематичних ресторани, а також кафе і бари. У провідних готелях є власні басейни, тренажерні зали з найсучаснішим оснащенням, оздоровчі клуби і чудові можливості для відпочинку і занять спортом, наприклад, тенісом або сквош.

У Катарі можна знайти готелі на будь-який смак і бюджет: пляжні, міські, молодіжні та автентичні готелі, що пропонують гостинність у східному стилі. Катар приємно здивує як заможних туристів, так і мандрівників середнього класу, і молодіжну аудиторію. Вартість на готельні послуги в країні нижче на 20-30%, ніж в інших країнах Близького Сходу. Найпопулярніші готелі країни – це *BananaIslandResortDohabyAnantara*, де доступне розміщення на віллах на воді, *SharqVillage*, де можливо забронювати цілу віллу (вона розрахована на 9 осіб) на велику сім'ю або компанію, *NajdBoutiqueHotel*, *MondrianDoha* [82].

Головним транспортним центром країни – є міжнародний аеропорт Хамад в Досі, відкритий в квітні 2014 року, зручно розташований на південь від міста Доха. У 2015 році він отримав нагороду *Skytrax* в номінації «Кращий аеропорт на Близькому Сході». Міграційний контроль, отримання багажу та інші послуги ретельно продумані для максимальної зручності пасажирів. Поїздка на таксі від аеропорту до центру міста займе приблизно 30 хвилин [85].

Оман

За показником 16% Оман є однією з двох країн Близького Сходу, яка в 2017 році зафіксувала двозначне зростання числа міжнародних прибуттів, на ряду з Ліваном [67, с.72].

Відсутність міжрелігійної ворожнечі, тероризму і насильства по відношенню до західних експатріантів і туристів, безумовно, відрізняє Оман від інших країн Близького Сходу. Люди, які хочуть відвідати Близький Схід, все частіше розглядають Оман як найпривабливішу та найбезпечнішу дестинацію. Оман має одне з найрізноманітніших середовищ на Близькому Сході з різними туристичними визначними пам'ятками і особливо відомий культурно-пізнавальним туризмом. Країна ідентифікується не тільки як арабська і мусульманська нація, а й як країна Індійського океану. Расове, культурне і релігійне розмаїття в політичній і економічній еліті султанату підкреслює глибоко вкорінену традицію Омана приймати неарабов і немусульман, які давно грають важливу роль в історії країни.

Економіка Оману залежить від експорту нафти з 1970-х років. Але в міру падіння цін на нафту в 2016 році, в Омані виявляється необхідність диверсифікувати свою економіку і отримувати більше доходів від вуглеводневого сектору, використовуючи наявні у них нафтові багатства. В даний час Оман активно підтримують розвиток туристичної та бізнес-орієнтованої інфраструктура, націлена на бажану стійку диверсифікацію економіки. Дотримуючись моделям Palm Jumeirah в Дубаї, ОАЕ, Marina Bay в Сінгапурі і подій на набережній South Boston Waterfront в Массачусетсі, Оман спеціально прагне йти по шляху «розкішної літорізації» – туризму, що концентрується на берегових лініях. З огляду на їх вражаючу природну берегову лінію, зусилля з розвитку прибережних районів відповідають зростаючій тенденції.

Акцентування Оману як туристичного напрямку може спровокувати зростання і розвиток в Султанаті, щоб відійти від своєї нафтової залежності. На додаток до цього, рівень безпеки і відсутність терористичних атак в регіоні служать чинниками, які сприяють економічному зростанню країни. Однак слід зазначити, що будь-яка зміна статусу-кво може завдати значної шкоди цим ініціативам.

Оман вигідно відрізняється від інших країн Перської затоки. На відміну від «стерильних» ОАЕ і закритої Саудівської Аравії, Оман зберіг свою самобутність і зміг забезпечити високий рівень життя, та не перетворився на кам'яні джунглі або на повністю теологічну державу. Оман має насичену і багату історію, тому туриста чекають активні екскурсійні маршрути по місцях, де правила цариця Шевачи відправлявся в плавання Сінбад-мореплавець. В Омані править справжнісінький султан, який багато уваги приділяє екології. В країні безліч національних парків, де водяться рідкісні тварини: арабський тахром, попелястий сокіл, гігантська морська черепаха, леопард, смугаста гієна. Також Оман є справжнім раєм для дайверів, не уступаючи по красі підводному світу єгипетським курортам. В Омані до послуг гостей бездоганний сервіс комфортабельних готелів, мальовниче і доглянуте міський простір, упорядковані пляжі і цікаві туристичні дестинації:

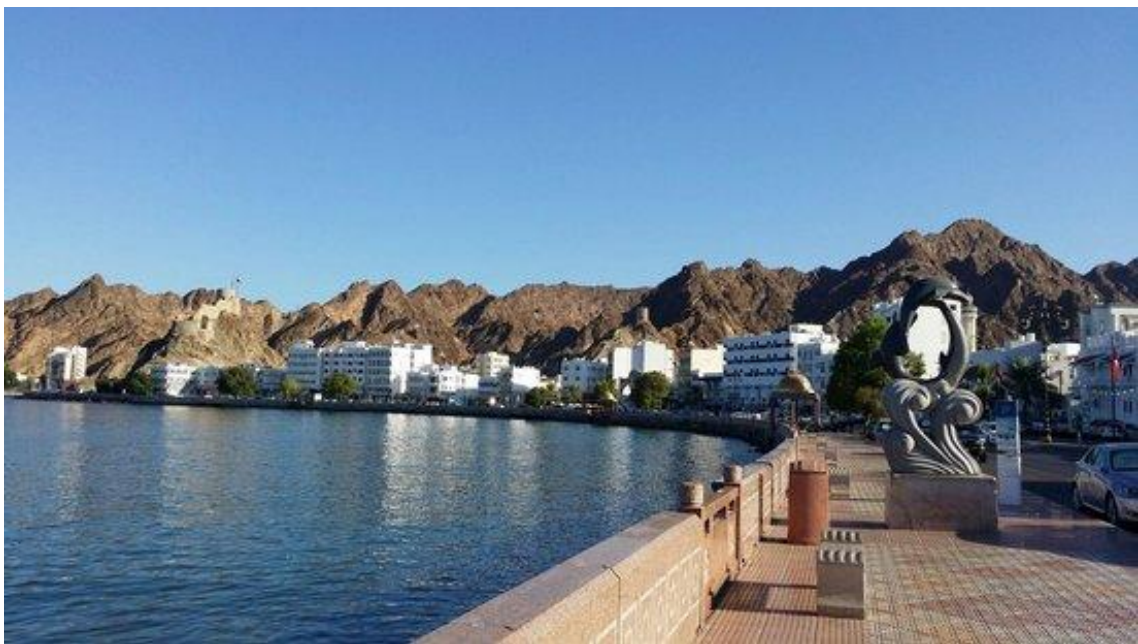
1. Мечеть султана Кабуса

Вважається шедевром сучасної архітектури в Омані[мал.2.8]. Храм побудований на власні кошти султана Кабуса бен Саїда, який в 1993 році

вирішив, що його країні потрібна своя власна Велика Мечеть. Будівництво завершилося в 2001 році. Будівля вміщає 6,5 тис. віруючих, в той час як зовнішня територія для молитви розрахована на 8 тис. осіб.

Мал.2.8. Мечеть султана Кабуса [74]

2. Фортеця Бахла

Середньовічна цитадель 8 століття в місті Бахла (колишня столиця Омана). Передбачається, що в фортеці розміщувалася правляча в ті часи династія Набхані. Бахла була частиною оборонної лінії біля підніжжя гір Джебель Ахдар. У 80-і рр. 20 століття Оманський уряд виділив понад 9 млн. доларів на реставрацію, але роботи по відновленню не можуть закінчити до сих пір.

3. Набережна Корніш в Маскаті

Дуже мальовнича вулиця на березі Оманської затоки в столиці країни [мал.2.9]. Набережну прикрашають фонтани, ажурні альтанки, скульптури.

Тут знаходиться палац Аль-Алам, побудований більше 200 років тому. Увечері включається підсвічування, на Корніш з'являються туристи і місцеві жителі, щоб насолодитися вечірньою прогулянкою.

Мал.2.9. Набережна Корніш в Маскаті[73]

4. Форти Джалалі і Мірані

Це стара портова частина столиці – міста Маскат. Форти були побудовані португальцями в 16ст. Протягом 60-ти років, вони були їх головною базою і місцем дислокації. Після вигнання португальських загарбників, оманці перебудували частини споруд і до сих пір використовують їх у військових цілях. Тому вхід на більшу частину території для туристів закритий.

5. Палац Аль-Алм

Королівський палац, резиденція правителя Кубаса бен Саїда. Використовується для прийому почесних делегацій і глав держав, тому вільний доступ до палацу заборонений. Зате їм можна помилуватися з набережної Корніш під час вечірньої прогулянки. Аль-Алам майже 200 років, він був зведений за часів Султана ібн Ахмеда.

6. Пустеля Вахіба

Безкраї простори піщаних дюн, що простягнулися майже на 190 км. на південь від Маската. Дюни постійно змінюють колір від соковитого бурштинового до блідо-оранжевого і переміщаються. На околиці пустелі є великий оазис Аль-Хувайя, де ростуть фінікові і бананові гаї. За ними дивляться кілька сімей місцевих бедуїнів.

У готелях Оману прийнята міжнародна п'ятизірковий система класифікації. У країні розгорнувся масштабне будівництво сучасних готелів, і в недалекому майбутньому Омана готелю ні в чому не поступатимуться готелям сусідніх Еміратів. Більшість готелів в Омані має 4 або 5 зірок, а деякі навіть декларують 6 зірок, правда, це більшою мірою говорить про вартість проживання, а не про рівень послуг. Хоча дорогих готелів дуже багато, якість сервісу не завжди відповідає заявленій «зірковості» об'єкта. В цілому

рекомендується докладно дізнаватися про те, що чекає в готелі, заздалегідь. Наприклад, доступ в інтернет не у всіх готелях присутній за замовчуванням.

З точки зору цін їхати в Оман найкраще восени – в цей час вартість проживання знижується на третину. А в високий сезон середня вартість двомісного номера в готелі 5 зірок складе близько 300 долларів. Найпоширеніший тип готелів – готельні комплекси 4 і 5 зірок. В Омані працюють найбільші світові готельні оператори – Radisson, CrownePlaza, InterContinental, ParkInn, Sheraton, а також арабська мережа Rotana. Є обмежена кількість мотелів і невеликих котеджів.

Подорожувати на дальні відстані в Омані можна авіа- і автотранспортом. Зокрема, дуже приваблива автобусна міжміська мережа. Автобуси сучасні, оснащені кондиціонерами. Ціни на квитки не дуже високі (за 25-30 долларів можна проїхати через всю країну). Зручніше їздити на маршрутному таксі або ще на легкових маршрутні таксі, що розраховані на 4 пасажирів. Такі таксі бувають і міжміські. Тариф несуттєво відрізняється від звичайних маршруток. Звичайних таксі оранжево-білою розмальовки в Омані є безліч. Так як в Омані досить заплутана система позначення вулиць і будинків, в них водіями працюють корінні оманці [71, с.163].

Об'єднані Арабські Емірати

Сучасні Об'єднані Арабські Емірати – це безліч готелів, ресторанів і магазинів, аквапарків, нічних клубів і дискотек, торгових та виставкових центрів, екзотичних ринків і сучасних бутиків. Щорічно сюди приїжджають сотні тисяч туристів, щоб відчувати східну розкіш, покупатися в теплих водах Перської затоки, поніжитися на прекрасних піщаних пляжах і відвідати культурно-історичні пам'ятки. Зберігши східний колорит, Арабські Емірати зуміли не тільки не відстати від решти світу, але і обійти його по ряду показників.

Навряд чи когось залишать байдужим зелені оази в пустелі, Зони Червоних Пісків (мальовничі висохлі гирла річок) або гірський масив Аль-Хаджарс з його гострими вершинами. Любителі особливої екзотики неодмінно

скористаються можливістю «відірватися» від міста і здійснять подорож по пустелі. Окремої згадки гідна арабська кухня, без дегустації якої з готелів ОАЕ не їде жоден турист.

З огляду на кількість цікавих місць, екскурсії в ОАЕ можуть бути найрізноманітнішими: захоплюючими, екзотичними, веселими, пізнавальними, містичними. Серед популярних туристичних місць можна виділити:

1. Бурдж-Халіфа (Дубаї)

За проектом ця будівля спочатку було заплановано як найвища в світі, його висота до кінця зберігалася в секреті, щоб її можна було скорегувати в разі, якщо було б спроектовано будівлю вище[мал.2.10]. Висота цього величезного хмарочоса – 828 м (163 поверхи), що на 196 м вище Шанхайської вежі, висота якої становить 632 м. На момент проектування будівля була названо Бурдж-Дубай, однак згодом його перейменували, присвятивши президенту Арабських Еміратів. У середині цього величезного будинку крім готелю розташовуються квартири, величезна кількість торгових центрів і офісів. Найвищий оглядовий майданчик знаходиться на висоті 472 м.

2. Острови Пальм (Дубаї)

Острови Пальм вважаються восьмим чудом світу[мал.2.11]. З усього, що було побудовано людиною, з космосу видно тільки цей штучний архіпелаг і Велику китайську стіну. Це місце є діловим центром, на сьогоднішній день тут знаходиться центр туризму всієї Перської затоки. Архіпелаг складають три пам'ятки ОАЕ – острова, за зовнішнім виглядом являють собою фінікові пальми. Ця рослина особливо шанують в ісламі. Найбільший з штучних островів – острів Пальма Дейра, трохи скромніші розміри мають Пальми Джебель-Алі і Джумейра. Вінцем кожного острова є півмісяць – символ ісламської релігії. На островах можна зайнятися активним туризмом – дайвінгом, яхтингом або віндсерфінгом. Приголомшливі архітектурні споруди, такі як підводний міст, аквапарк Aquaventure і знаменитий готель «Атлантик» доповнюють картину.

Мал.2.11 Острови Пальм (Дубаї)[77]

3. Фортеця Аль Джаха (Аль-Айн)

Пам'ятка військового часу – фортеця Аль Джаха – є зразком арабської архітектури. Зведена була в кінці 19 століття. Розташована в центральній частині Аль-Айна в оточенні парку. Цієї пам'ятки ОАЕ потрібно приділити особливу увагу. Фортеця була побудована за наказом шейха Аль Нахьяна. Вона призначалася як для захисту міста, так і для укриття громадян в період міжусобних чвар. Також споруда була резиденцією шейха та його сім'ї. У первозданному вигляді фортеця мала сторожову вежу і форт у формі квадрата. Зараз зовнішній вигляд зазнав деяких змін, але Старий Форт практично повністю зберігся. Вежа складається з чотирьох ярусів, з них перших два відкриті для відвідування. У західній частині фортеці знаходяться солдатські бараки. Ці будови відносяться до нових. В одному з бараків розташований виставковий зал з фотороботами Вілфріда Тесіджера – англійця, який дуже любив Аравію і звичаї бедуїнів, який славився своїми дослідженнями, проведеними під час подорожей.

4. Мечеть шейха Зайда (Абу-Дабі)

Найзнаменитіша і велична мечеть в Абу-Дабі отримала назву в знак поваги і любові до першого президента ОАЕ[мал.2.12]. Будівництво було

розпочато Зайд бен Султан Аль Нах'яном, проте він не встиг його закінчити. Усипальниця президента встановлена в мечеті після закінчення будівництва. Велика мечеть Зайда являє собою поєднання кількох архітектурних стилів арабських напрямків. Виконана з білосніжного каменю і прикрашена золотом, мечеть являє собою не тільки культову споруду. Вхід в мечеть дозволено не тільки мусульманам, але і іновірцям та просто туристам. Мечеть займає велику площу – близько 12 гектарів. Куполи, безліч колон, чотири мінарети висотою понад ста метрів, весь комплекс, оточений квітучими садами, прекрасно видно з кожного моста, простягнутих від Абу-Дабі до материка (саме місто розташоване на островах). Внутрішнє оздоблення складається з золота і білого полірованого каменя, що незвично для арабської архітектури. Єдиний виняток – інкрустація дорогоцінними каменями і деякі

керамічні деталі. Вони були використані для прикраси гробниці президента.

Мал.2.12. Мечеть шейха Зайда (Абу-Дабі) [77]

5. Історико-етнографічне село в Абу-Дабі (Абу-Дабі)

Столиця Арабських Еміратів – одне з найбільш розвинених міст світу, але пам'ять про своє минуле Абу-Дабі ретельно і дбайливо зберігає. Колись він був звичайною селом на березі Перської затоки. І ось в 1997 році з'явився історико-етнічний центр, який відтворює ті часи. Справжня пустельна село серед міста на даний момент вважається одним з найважливіших пам'яток країни. Всі головні історичні пам'ятки ОАЕ зібрані в цьому місці. Будинки побудовані з фінікової пальми, коралового вапняку або глини. Співробітники на місці виробляють ремісничу продукцію за стародавніми методиками. Можна подивитися на власні очі, як створювалися роботи гончарами, ткачами або ковалями. Археологічний музей демонструє золоті прикраси і зброя. Музей ловців перлів пропонує оглянути різні види човнів всіх часів.

Щоб повністю зануритися в культуру країни, варто подивитися уявлення етнічних музикантів і танцюристів. Відмінним сімейним відпочинком стане прогулянка на верблюдах. Іноді проходить соколине полювання – заняття вождів.

6. Курортний комплекс Atlantis The Palm

Перська затока в ОАЕ таїть в прибережних водах ще одний арабський скарб – рукотворний острів Пальма. Саме тут розташовується один з розкішних готелів Еміратів – Atlantis The Palm, на території якого розташовані численні

розваги. Всі туристи, які розміщуються в цьому комплексі, мають необмежений доступ до музею підводного світу з десятками тисяч морських жителів, а також в захоплюючий парк водних розваг Aquaventure. Крім цього, на території комплексу можна відвідати дельфінарій і поплавати з дельфінами та морськими левами.

Переміщатися по країні можна на літаках. Комфортабельні міжміські автобуси забезпечують повідомлення усередині еміратів. Проїзд недорогий: наприклад, з Абу-Дабі в Дубаї можна доїхати за 20 дирхамів. Одне з найбільш популярних засобів пересування в країні - «абра», водні таксі на основі традиційних арабських човнів, але обладнані за останнім словом техніки. Місцеві жителі в основному воліють пересуватися на автомобілях, тому суспільний транспорт розвинений досить слабо. В Абу-Дабі і Дубаї курсують міські автобуси, в Дубаї також є нічні автобуси - з 23:30 до 6:00 з півгодинними інтервалами (розклад дотримується чітко) [74, с.93]. Крім того, в Дубаї ходить метро, його зупинки є в обох основних терміналах аеропорту. У Дубаї також курсують водні таксі, водні автобуси і пороми.

Туристи, охочі взяти напрокат автомобіль в ОАЕ, зобов'язані мати міжнародні водійські права, закордонний паспорт, кредитна картку та бути не молодше 21 року, мати стаж водіння не менше року.

В Об'єднаних Арабських Еміратах будується і модернізується величезна кількість готелів, готелів, мотелів, вілл і мебльованих апартаментів. В ультрасучасних готелях незалежно від їх рівня, будь то 3 або 5 зірок, відмінний сервіс. Практично всі еміратських готелі відповідають своїй категорії. Систему Allinclusive можна знайти в готелях майже по всій країні: в Дубаї, Шарджі, Умм-ель-Кувейн, Фуджейрі.

Кувейт

Все більш привабливими для мандрівників з усього світу стають пам'ятки Кувейту, серед яких не тільки фешенебельні торгові центри і шикарні пляжі, але також музеї і пам'ятники ісламської релігії. Пам'ятки Кувейту навіть бувалих туристів дивують своєю різноманітністю, причому більшість з них

знаходяться недалеко один від одного. Теплий клімат дозволяє їх оглядати практично цілий рік. Найвідомішими пам'ятками є:

1. Кувейтські Вежі

Кувейтські Вежі – різні за висотою споруди у самого моря, які залучають неординарністю архітектурного рішення і втілюють собою прагнення країни розвиватися і займати ключові позиції на світовій економічній та політичній арені [мал.2.13]. Особливі емоції подарує трапеза в розташованому на величезній висоті ресторані, який постійно обертається навколо своєї осі. Без відвідування цієї пам'ятки Кувейту не обходиться жоден турист, адже ці неймовірні конструкції стали однією з візитних карток країни.

Мал.2.13. Кувейтські Вежі[76]

2. Велика мечеть

Мечеть вражає своєю величчю і величезними розмірами храм, в якому архітектори постаралися відобразити національні культурні традиції, використовуючи матеріали і технології 21 століття. Дотримуючись певних правил щодо нарядів і поведінки, можна вивчити внутрішнє оздоблення мечеті,

після чого відправитися в поруч розташований парк, щоб відпочити на лоні природи.

3. Al Hashemi II

Виготовлений з деревини корабель, що потрапив в список гіннесовських рекордів як найбільший, являє собою ресторанний комплекс з шикарною внутрішньою обробкою, який орендують для урочистих заходів місцеві багатії та іноземці [мал.2.14].

Мал.2.14. AlHashemiII [76]

4. Національний музей Кувейту

Функціонуючий майже шістьдесят років Національний музей Кувейту пережив за свою історію крадіжку і відновлення фондів. Більшість експонатів

подаровані правителем держави. Тут можна познайомитися на речі різних епох, починаючи від рукотворних інструментів праці, закінчуючи творами місцевих рукодільниць.

5. Перська затока

Перська затока – одночасно пам'ятка Кувейту і джерело його багатства, адже саме тут знаходяться величезні поклади нафти. Для

шанувальників пляжного відпочинку є чудово обладнана берегова лінія, а розкішні п'ятизіркові готельні комплекси поблизу столиці вражають найвимогливіших гостей. Тепла вода, пологий вхід у воду і водні види спорту роблять цю зону неймовірно привабливою для туристів будь-якого віку.

6. Острів Файлака

Колишня грецька колонія з безліччю що збереглися з часів давнини будівель[мал.2.15]. Якщо вибираєте, що подивитися в Кувейті, щоб стати ближче до його історії, то побувати на острові неодмінно варто. Тим більше, що як приємний бонус мандрівників в очікуванні на візит упорядкованих пляжів, де можна купатися і загоряти.

Велика частина готелів в Кувейті характеризується європейським рівнем готельного сервісу. Дорогі готелі являють собою, як правило, готельні комплекси (4-5 зірок), на території яких є комфортні конференц-зали, сучасні спа- і фітнес-центри з басейнами, різні магазини і великі парковки.

Потрапити в Кувейт можна на літаку або водним шляхом. Міжнародний аеропорт розташований в 16 кілометрах від столиці. А найбільший порт знаходиться в 50 кілометрах на південь від Персидської затоки. Громадський транспорт в містах Кувейту представлений автобусами і таксі. Тут є три види таксі: автомобілі оранжевого кольору (працюють як звичайні таксі), маршрутки і таксі, що працюють тільки по телефонним замовленням.

Отже, аналізуючи стан та розвиток туристично-рекреаційного потенціал у близькосхідного туристичного регіону за останні роки, необхідно зазначити, що туризм перетворився в перспективну; галузь міжнародного бізнесу з багатьма напрямками свого розвитку, індустрією курортів, особливими фінансовими інструментами, системою комунікацій; став складовою частиною стратегічних, економічних і соціальних концепцій розвитку країн світу; сприяє розвитку багатьох пов'язаних з ним галузей економіки; допомагає створювати робочі місця і, таким чином, вирішує проблему зайнятості працездатного населення; потребує державної підтримки для свого, подальшого розвитку як індустрії, яка ефективно організує не тільки відпочинок, але й оздоровлення людей.

Враховуючи стратегічність свого розташування, унікальність його ландшафтів, різноманітність культур та набуте багатство громадян, Близький Схід має потенціал стати найбільш відвідуваним регіоном світу з точки зору туризму. Однак ті ж фактори також породжують цілий ряд питань, які заважають реальній користі, яку можуть залучити країни, що займаються туризмом.

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БЛИЗЬКОСХІДНОГО ТУРИСТИЧНОГО РЕГІОНУ

3.1. Демографічні, етнокультурні, політичні та історико-культурні особливості Близькосхідного туристичного регіону на сучасному етапі

Місце Близького Сходу в сучасному світі визначається поєднанням ряду факторів, в першу чергу – геополітичних, демографічний, економічних та культурних.

У Близькосхідному регіоні зосереджені величезні запаси вуглеводнів, в першу чергу нафти. Подібної концентрації енергоресурсів немає більше ні в одному регіоні світу.

Близький Схід – важливий торговий вузол, який зв'язує Європу і Азію через Суецький канал, через який здійснюється доставка нафти з Перської затоки в Європу. Доставка ж вуглеводнів в Південну Азію, перш за все в Південну Корею і Китай, здійснюється через Ормузьку протоку [62, с.382].

Близький Схід розташований на стику арабо-мусульманської та європейської цивілізацій, більш того – сам розділений між шіїтською та сунітською гілками ісламу. Геополітичне становище регіону формується з близькості до Європи, Закавказзя, Середнього Сходу, Середньої Азії і Африки.

Особливістю міжнародних відносин на арабському Близькому Сході є участь в них не тільки держав, але і терористичних організацій. Сучасні Хамас, Хізбала, Аль-Каїда, запозичують методи ООП, поширюючи терор з території Близького Сходу в Європу і навіть США. Це втягує в рішення здавалося б регіонального конфлікту все світове співтовариство і робить розвиток обстановки в регіоні непередбачуваним.

Ще однією сучасною тенденцією є залучення в події на Близькому Сході і неарабських середньосхідна держав – Ірану і Туреччини. Раніше, коли переважаючим конфліктом в регіоні був арабо-ізраїльський, вони не були в нього активно залучені через географічне віддалення від Палестини. Тепер же,

коли домінуючою регіональною проблемою стала боротьба з наслідками «Арабської весни» і зріс вплив релігійного чинника, стало практично неможливо залишатися байдужим.

Близький Схід охоплює двадцять країн, де проживає приблизно 500 мільйонів людей [45, с.632]. Більшість цих країн є арабськими, це означає, що їхні громадяни говорять арабською мовою і сприймають, що вони мають спільну історичну, культурну та соціальну спадщину як арабський народ.

Багато хто мимоволі думає, що «Близький Схід» та «Мусульманський світ» – одне і те ж. Звичайно, більшість людей, які живуть у країнах, крім Ізраїлю, є мусульманами. У той же час, у релігійних меншинах, особливо єврейських та християнських, можна знайти більшість з них. Наприклад, християни найрізноманітніших конфесій (мароніт католицький, греко-православний та інші) складають, можливо, так само приблизно 40 відсотків ліванського населення, тоді як майже 10 відсотків єгиптян – християни-копти [71, с.55]. Тим часом мусульманський світ поширюється далеко за межі Близького Сходу. Країни з мусульманською більшістю знаходяться в Африці на південь від Сахари, Середній Азії та Південній та Південно-Східній Азії. Таким чином, Близький Схід – це лише невеликий фрагмент мусульманського світу з точки зору як географії, так і чисельності населення. Дійсно, більшість мусульман світу живе за межами Близького Сходу.

За рівнем розміру Алжир, Саудівська Аравія, Лівія, та Іран - найбільші країни Близького Сходу; Бахрейн і Палестина, автор навпаки, займають крихітні шматки території. За кількістю населення Єгипет, Туреччина та Іран є потужними центрами регіону, чисельність населення зростає з 80 мільйонів, тоді як крихітний Бахрейн має менше 2 мільйонів населення [52, с.73]. Понад 90 відсотків ізраїльтян, кувеїтів та катарів живуть у містах районів, порівняно з лише 35 відсотками єменців і лише 43 відсотка Єгиптяни. Населення найбільш швидко зростає в Іраку, Палестині та Ємен, де середня кількість народжених на одну жінку перевищує 4; від навпаки, сім країн Близького Сходу мають рівень народжуваності на рівні нижче коефіцієнт заміщення 2,1 народження на жінку

[82]. На душу населення економіки Катару, Кувейту, Об'єднаних Арабських Еміратів та Ізраїлю найбільше виробляють. Ємен – найбідніша країна регіону, виміряна за показниками економічного виробництва, а потім Палестина та Єгипет. Нарешті, частка грамотних дорослих жінок становить лише 38 відсотків.

Системи правління на Близькому Сході були, майже без винятку, авторитарними. Справді за останню чверть ХХ століття і перше десятиліття двадцять першого, регіон був глобальним переживачем. У той час як кожна інша область світу бачила (принаймні деякі) падіння диктатури, а замість них зводилися демократії, тоталитарний режим все твердо стояв на Близькому Сході. Політичні права та громадянські свободи, як правило, тут досить обмежені. Політичні права стосуються таких норм, як вільні та чесні вибори для начальника виконавчої та законодавчої влади; здатність громадян організовуватися в декілька політичних партій і змагатися на виборах, вільні від втручання військові чи інші потужні групи; відсутність дискримінації проти культурних, етнічних, релігійних чи інших меншин; та прозорий, підзвітний, некорумпований уряд. Громадянські свободи стосуються свободи вираження поглядів та переконань, свободи асоціацій та організацій, верховенства закону та прав людини.

Тоді як більшість режимів Близького Сходу залишаються авторитарними, вони не є однорідними. Два основні варіанти - монархії та республіки. Монархіями керують королі, правління яких не присвоєно виборами; натомість, коли правителі помирають або втрачають свою дієздатність, лідерство передається спадково через правлячі сім'ї. У монархіях влада спочиває і походить від правлячої родини та тих еліт, які є її союзниками. Монархії регіону – Саудівська Аравія, Катар, ОАЕ, Марокко, Кувейт, Бахрейн, Йорданія та Оман.

Етнічне та культурне різноманіття, що демонструється кочовими скотарями, безумовно, відбивається на більшій «етнічній мозаїці» Близького Сходу. Слід зазначити, що західні вчені загалом підкреслили сектантську та

культурну диференціацію на Близькому Сході, тим самим спроектувавши картину сильно роздробленого суспільства, розірваного протилежними споконвічними вірностями та давніми ворожнечами. Справа в тому, що в порівнянні з іншими частинами світу, такими як Східна Європа та Південно-Східна Азія, Близький Схід демонструє надзвичайну узгодженість в культурі.

На цю узгодженість впливають різні фактори. По-перше, переважна більшість жителів регіону спілкуються арабською мовою, яка, незважаючи на національні та регіональні відмінності в діалекті, є єдиною стандартною письмовою версією арабської мови, мовою, яку викладали в школі та використовували по радіо та в газетах. По-друге, регіон є вже понад тисячоліття переважно мусульманським. Від Марокко до Іраку та до Туреччини переважна більшість населення сповідує сунітський іслам; Іранці, навпаки, є мусульманами-шіїтами. По-третє, тристоронній поділ населення на міський, сільський та кочовий сегменти є універсальною ознакою по всьому регіоні.

Стверджувати відносну культурну узгодженість регіону - це не заперечувати культурне різноманіття, яке існує; насправді кожна країна в цьому регіоні містить групи чи меншини, які відрізняються від більшої кількості населення за деяким культурним «маркером», який визнається ними самим та іншими як ознака їхньої ідентичності. Ці етнічні чи обцинні ознаки включають релігійну приналежність, мову, племінну приналежність, расову різницю та місцеві звичаї. З них два найважливіші показники етнічної та культурної ідентичності на Близькому Сході – це мова та релігія.

Важливо зазначити, що визнання та прийняття етнічних та обцинних відмінностей традиційно є основним принципом суспільної організації на Близькому Сході. Особливо це стосується громад, визначених релігією. До розпаду Османської імперії та піднесення сучасного націоналізму в регіоні соціальна взаємодія була структурована з точки зору членства індивіда в певній конфесійній чи "племінній" групі. Ця тенденція зберігається і сьогодні; націоналістичні рухи та світські ідеології не змогли повністю знищити більш

вузько визначені тотожності, засновані на спорідненості (тобто племені), релігії чи мови.

Чотири основні мовні сім'ї в регіоні – індоєвропейська, семітська, алтайська або тюркська та афро-азіатська. Індоєвропейська група – перська (фарсі), курдська, лурі, балучі та вірменська. Арабська та іврит належать до родини семітів. До тюркських мов належать сучасні стандарти турецької, азербайджанської та туркменської. Арабська є національною мовою всіх інших країн регіону. Персидська мова написана арабськими символами, а її словник включає велику кількість арабських слів. Під османами турецьку також писали арабськими символами; після поразки Османів у Першій світовій війні та в рамках зусиль модернізації Туреччини в 1928 році державний едикт замінив арабську мову римськими символами [71, с.75].

Курди, які налічують двадцять мільйонів чоловік, становлять найбільшу мовно диференційовану "етнічну" групу на Близькому Сході. Переважна більшість курдів – мусульмани-суніти, багато з яких також підписуються на суфійське братство або тарику; меншість курдів дотримується крайньої форми іслам-шиїтів. Курди говорять на декількох діалектах курдської, індоєвропейської мови, і населяють гірську територію, що перетинає національні кордони Туреччини, Ірану, Іраку, колишнього Радянського Союзу та Сирії. У всіх цих країнах курди становлять значну "меншість". Розчленування курдської батьківщини та розповсюдження курдського народу серед ряду різних країн було спадщиною європейських колоніальних держав (зокрема Англії та Франції), політика і суперництво яких сприяли формуванню політичної карти Близький Схід, як ми його знаємо сьогодні.

Берберомовні групи Марокко та Алжиру, які переважно є жителями сільських районів, які живуть у гірських селах та пустельних таборах, є мусульманами-сунітами, як і їхні співвітчизники з арабською мовою. Бербери мають сильне почуття власної виразної культурної ідентичності, заснованої на їхній окремій мові та на претензії бути корінними жителями регіону, що передуює арабо-мусульманських навалах сьомого століття. Однак ця "етнічна

свідомість" залишається на культурному рівні і не передбачає політичного розщеплення. Протягом багатьох років французько-колоніального панування в регіоні французька політика полягала в тому, щоб заохочувати думку про те, що "берберська" ідентичність та "культура" відрізняються від протилежних до міського "арабського" та "мусульманського" марокканця. Однак ця спроба "розділити і управляти" не мала успіху; насправді Бербери стояли в авангарді рухів за національну незалежність у Марокко та Алжирі.

Близький Схід – батьківщина іудаїзму, християнства та ісламу, усіх монотеїстичних релігій, що вирости з тієї ж традиції. Кожна релігія використовувала тексти попередніх груп, і тому вони поділяють багато правил і вірування. Наприклад, іслам та іудаїзм дотримуються одних і тих же дієтичних норм і мають схожу спрямованість на релігію як фундамент цивільного права. Усі троє поділяють традицію пророків: від Адама та Авраама до Соломона та Йосифа. Ісус важливий як для християнства, так і для ісламу, а мусульмани, крім того, слідує вченню Мухаммеда.

Релігія відіграє велику роль у ритмі повсякденного життя не лише через молитву та навчання, але й у визначенні кінця робочого тижня. Магазини в різних районах закриваються по п'ятницях для священного дня мусульман, суботи для єврейської суботи та неділі для християнського дня відпочинку. Релігійні фестивалі та пам'ятки, як Ід аль-Фітр (Фестиваль швидких порушень, що відзначається в кінці Рамадану), або єврейське свято Пасхи, або Пасхальна неділя, визначені римськими або східними православними християнськими церквами, всі визнаються як національні свята в різних країнах.

Схильність до Бога (арабською: Аллах) проявляється в загальних арабських виразах, які використовуються в усьому регіоні – навіть у Туреччині та Ірані, де арабська мова не є місцевою мовою. Загальна відповідь на "Як ти?" це "Ілхамділла!" – "Хвала Богові". Висловлюючи надію на майбутню подію, можна сказати "Іншалла" – «Бог бажає». Вигук "Машалла" – "Що Бог хоче!" – часто чується як вираз захоплення, наприклад, при появі нової дитини. Хоча є такі, для яких ці фрази відображають божественне, інші використовують їх, не

замислюючись над релігійним підтекстом, наприклад англійською кажуть "Goodbye" (буквально "Бог з вами") [73, с.49].

Релігія відіграє певну роль і в національній та міжнародній політиці. Туреччина має мусульманську більшість, але офіційно є світською нацією. Інші країни регіону ототожнюють себе з конкретною релігією, переважно ісламом.

Погані відносини між Ізраїлем та більшістю його арабських сусідів іноді описуються як вічний релігійний конфлікт між євреями та мусульманами. Однак це читання є надто спрощеним. Хоча контроль над важливими історичними місцями іудаїзму, християнства та ісламу є фактором розбіжностей, багато деталей, які ведуть переговори на перешкоді, пов'язані з контролем над землею та доступом до водних ресурсів.

Іслам, релігія переважної більшості населення, зародився на півночі Аравії, коли пророк Мухаммед (570-632 роки нашої ери) зумів перетворити анімістські та язичницькі племена Аравійського півострова в нову релігію. Після смерті пророка Мухаммеда арабсько-мусульманські армії відправилися з Аравію в ряд військових експедицій, які розбили мусульман проти християнських візантійців та сасанідів, які були зороастрійцями. Переможені мусульманами, візантійці були змушені вивести свої війська з Єрусалиму та Дамаска в серце Анатолію, ближче до своєї столиці Константинополя. Сасаніди були вивезені з Іраку та Персії, які стали провінціями новоствореної арабсько-мусульманської держави, що базувалася спочатку в Дамаску, а згодом у Багдаді. Протягом ста років після смерті Пророка кордони Мусульманської імперії досягли Піренеїв на заході та Афганістану на сході. Завоювання цієї величезної та неоднорідної території супроводжувалося масовими наверненнями до ісламу [39, с.80].

Пророк Мухаммед протягом свого життя визнавав євреїв та християн «людьми книги», отримувачами дійсного, але неповного одкровення. Як такі, на відміну від язичницьких арабів, малі єврейські та християнські громади на півночі Аравії не були змушені переходити в іслам; їх терпіли і надавали

особливий статус у межах більшої мусульманської громади, або умми, як "захищених" людей.

Цієї політики дотримувались усі держави-мусульмани-наступники; євреям та різним християнським сектам було дозволено сповідувати свою віру і зберігати свої установи та звичаї. Однак від них вимагалось сплатити спеціальний податок на опитування, і вони не могли проходити службу в армії. Пізніше ця політика була прийнята османами і поширилася на велику кількість немусульманських громад, включаючи вірмен та друзів. Відома як система проса, вона сформувала основний принцип управління Османської імперії; на межі ХХ століття було визнано сімнадцять різних громад. Ця практика значною мірою відповідала за інкапсуляцію та виживання релігійних спільнот як притаманних складових близькосхідної соціальної структури. Одночасно це сприяло зміцненню соціальної та політичної значущості сектантської ідентичності.

Окрім християнської та єврейської громад, в регіоні існує ряд відмінних релігійно визначених меншин. Ці меншини мали своє походження у внутрішньомусульманських релігійно-політичних суперечках; більшість з них представляють схизматичні відходи від шіїзму. Це стосується друзів, які населяють гірські зони Сирії, Лівану та Ізраїлю; Алавії Сирії та Туреччини; Зайді Єменського нагір'я; та Язиді на півночі Іраку. Ці групи поділяють історію політичного інакомислення, поразки та переслідувань, внаслідок чого вони опиняються в крайніх районах, далеких від прямого досяжності династії при владі. Незважаючи на відмінності в їхніх релігійних віруваннях та звичаях та культурному стилі, ці громади, як правило, тісно організовані під керівництвом олігархії релігійних старшин; вони також мають високу ендогамну таємницю та недоступність для сторонніх людей.

Нарешті, громада може мати свою характерну культурну ідентичність, яка не ґрунтується на мові, релігії чи життєвому стилі. Черкеси, які є мусульманами-сунітами і говорять арабською мовою, утворюють таку групу; їх можна знайти в Туреччині, Йорданії, Сирії та Іраку. Деякі черкеси прибули на

Близький Схід як біженці після втечі з батьківщини на Кавказі протягом ХІХ століття; інші були завезені османами та розселені як буферні групи у важко керованих арабських районах Османської імперії. Черкеси, невеликі за чисельністю та поділеними між кількома національними державами, зберегли своє почуття культурної ідентичності завдяки колективній пам'яті спільного історичного минулого та спільного місця походження.

В історію світової культури значний внесок внесла культура мусульманських країн, об'єднаних історико-культурними та мистецькими традиціями, способом життя, пов'язаним з релігією – ісламом. Мусульманські країни досягли великих успіхів у багатьох областях знання і творчості: в літературі та поезії, філософії та медицини, математики та астрономії, географії та історії.

Мусульманський світ створив нові типи монументальних споруд: мечеті, вежі-мінарети, медресе, мавзолеї, криті ринки, караван-сараї. Жаркий клімат вимагав споруди відкритих і підземних водопроводів, штучних водойм, фонтанів. Виникли оригінальні конструкції з глини, цегли, каменю: різноманітні форми арок, системи склепінних перекриттів. Оригінальністю вирізнялися і всі види декоративного мистецтва – від орнаменталістики будинків до прикраси побутового начиння. Потужний підйом характерний для художніх ремесел, розквіт яких припав на Х-ХV століття. Завдяки активній перекладацької діяльності арабів багато досягнень античної філософії і науки були збережені на Сході і передані народам Європи.

Особливість мусульманського мистецтва полягала в тому, що силу свого впливу іслам засновував на слові, а не на зображенні живих істот. Так, Коран ніколи не ілюструвався, але головною прикрасою книги служила високорозвинена каліграфія, яка розцінювалася як мистецтво. Орнамент – «музика для очей» – став для художників головною сферою застосування творчих сил. Однак релігійна заборона, в результаті якого в мистецтві панувало декоративне початок, дотримувався далеко не завжди. Багато

області творчості: мініатюра, художні ремесла були пов'язані з традиціями світської культури.

Важлива роль, яку в мистецтві грала математика, ґрунтувалася не тільки на видатні досягнення точних наук. Вона витікала з самої природи архітектури, музики і орнаменту, де сувора логіка чисел і ритмічних побудов знайшли особливу естетичну цінність.

Значні досягнення мусульман в області літератури. У поезії оспівувалися військові подвиги, доблесть, була розвинена і любовна лірика. У VII-VIII століттях в прозі найбільш популярним був жанр любовно-пригодницьких оповідань і анекдотів з побуту різних верств населення. У X-XV століттях склався відомий збірник казок «Тисяча і одна ніч».

Частиною високорозвиненою мусульманської культури є і філософія – фальсафа. Універсалізм і енциклопедичність були характерними рисами філософів арабо-мусульманської культури. Попередниками арабо-мовної філософії виступали мусульманські теологи – мутазиліти, які першими стали застосовувати методи давньогрецької логіки для тлумачення взаємин Бога і людини [43, с.95].

Сучасне західне ісламознавство прагне розглядати ісламські країни як єдине ціле, в основі якого лежить спільність релігії. При цьому багато дослідників відзначають різке посилення ісламу в житті східних народів. Зазначені обставини пояснюють цілою низкою чинників: відносною молодістю ісламу, його гнучкістю, тотальністю, простотою і доступністю, фанатизмом і войовничим характером, його прагненням до світового панування, автентичністю ісламу і особистості мусульманина. Набуття мусульманськими народами незалежності поставило перед ними проблему вибору шляху подальшого розвитку. Апелюючи до традиції і практиці раннеісламської державності, громадські діячі висунули тезу про «ісламський шлях» розвитку.

Поза своїм величезним каталогом матеріальної культури, Близький Схід є батьківщиною для величезної нематеріальної спадщини, яка часто розбурхує почуття самотності та гордості людей більше, ніж відчутне минуле – значною

мірою тому, що нематеріальна спадщина краще відбиває стійкість і опір сторонніх сил. Мови, релігійні звичаї, музика, танці, кочове життя, мисливські навички та соколиство, поезія та усні традиції – це все основа фундаменту гордої спадщини Близького Сходу та Північної Африки. Регіональні харчові традиції сильно відображають цю гордість та фізичні та соціальні умови, які визначали поведінку та потреби людей з початку часу. Кухня відображає боротьбу людства з природою та докільям, хворобами та бідністю, багатством і багатством, колоніалізмом і небайдужістю. По суті це сховище людської історії. Близькосхідна їжа відбивається на цих проблемах і стала однією із знакових страв у світі на Близькому Сході та за межами регіону.

Вплив ісламської культури на світову культуру в цілому величезний. Може бути, якби не було ісламських мислителів, європейці ніколи б не познайомилися з багатьма досягненнями античності. Ряд наукових термінів і навіть назв наук (алгебра, хімія) мають арабське походження. При цьому вплив мусульманської культури не обмежується минулим, воно помітно і сьогодні. Все це призводить до того, що регіон протягом уже понад півстоліття залишається перманентно нестабільним регіоном світу. При цьому, проблеми часто не вирішуються, а просто замовчуються або не піднімаються. Крім уже відомого близькосхідного можна виділити південно-суданський і західно-сахарський, які в умовах економічної відсталості цих територій не мають видимих перспектив остаточного вирішення. Клімат регіону також піднімає проблему розподілу водних ресурсів в посушливих районах.

Разом з природним середовищем, описаним у попередній главі, культурними ландшафтами країни Близького Сходу мають горду спадщину різноманітних людей, що створює передумови для розвитку туризму. Хоча війни та смути, які, по суті, і сформували цей регіон на теперішньому етапі, вони, в свою чергу, гальмували процес розвитку туристичної сфери. Особливо це відноситься до того, що деякі місцеві соціальні та релігійні стандарти відштовхують значну кількість туристичних потоків.

3.2.Перспективи розвитку Близькосхідного туристичного регіону в умовах сучасних суспільно-політичних трансформацій

Країни Перської затоки є новачками на міжнародному туристичному ринку, особливо з точки зору розвитку сучасних напрямів туризму (наприклад, рекреаційний, культурно-пізнавальний, подієвий та активний). Саме тому, багато в чому, країни Близькосхідного туристичного регіону можуть бути класифіковані як нові глобальні ринки на мапі світового туризму.

Як вже було зазначено у розділі 2, саме паломництво до святих міст – Мекки і Медіни в Саудівській Аравії (наприклад, Хадж і Умра) являє собою особливу форму релігійного туризму із значним соціально-культурним впливом на міський розвиток та економіки країни.

Активний розвиток туристичного сектору в країнах Перської затоки спричинен стратегією диверсифікації економіки і перебудовою постнефтяної економіки. Напрямки з обмеженими ресурсами нафти і газу, зокрема Бахрейн, ОАЕ, та особливо Дубаї і Шарджа в кінці 1970-х років, почали швидке розбудовування туристичної інфраструктури для розширення економіки та створення альтернативних секторів, крім нафтової [72, с.162]. Шарджа був першим еміратом в ОАЕ, який прийняв стратегію розвитку туризму 70-х років, хоча й був орієнтований тільки на розвиток культурно-пізнавального напрямку.

З запуском GulfAir, в які входили авіакомпанії Бахрейна, Оману, Катару і ОАЕ, регіон набув туристичної мобільності. З 70-х і 80-х років і по теперішній час, в регіоні активно розвивається туристична інфраструктура.

Стратегія міста Дубаї, що з 2010 року притягує мільйони туристів кожного року, не дивлячись на війни в Перській затоці і наслідки 11 вересня. Більш того, місто продовжувало приваблювати туристів в першому кварталі 2011 року, коли різні арабські держави зіткнулися з політичними конфліктами і відсутністю безпеки [61, с.66].

За останні 10 років в створення і розвиток туризму були вкладені величезні кошти. Такі держави, як Бахрейн, Катар, Саудівська Аравія і Оман розробили національні стратегії розвитку туризму та маркетингу і розширили ринок

туристичних послуг, за рахунок прийняття підходів позиціонування (перепозиціонування) інішевих туристичних іновацій. Інфраструктури спорту, відпочинку, заходів та гостинності, а також масштабний розвиток міст стали пріоритетом, що відобразилися в таких масштабних нововведеннях, як тематичний парк розваг FerrariLand та Формула-1, готель AtlantisDubai, острів Саадіят, виставка сучасного мистецтва Sharjah Biennale, спортивне змагання Asian Games, а також декілька чемпіонат світу з футболу. Багато з цих проектів стали частиною широкої регіональної стратегії по відродженню і відтворенню міських умов. Події загалом визнаються важливими стимулами для туризму.

Найпрестижніші світові події безпосередньо підвищують конкурентоспроможність регіону на світовому ринку. Чемпіонат світу з футболу FIFA відбудеться в Катарі в 2022 році, що буде першою такою подією на Близькому Сході. Країна очікує приймати понад 3,5 мільйона міжнародних туристів під час цієї події. Так само, коли в Дубаї відбудеться Всесвітня виставка в 2020 році, це буде вперше для регіону. Ця подія зазвичай приваблює мільйони відвідувачів, які досліджують павільйони, експонати та культурні заходи, що демонструються сотнями міжнародних учасників, протягом 6 місяців. Очікується, що Дубайська світова виставка приверне 25 мільйонів відвідувачів, більшість з яких (70%) з-за кордону [82].

Катар також спрямований на подвоєння частки туризму у ВВП та залученні 7 мільйонів відвідувачів щорічно до 2030 року. Саудівська Аравія розпочала будівництво нового міста мега-місто, що коштує більш ніж 100 мільярдів доларів та яке допоможе припинити свою нафтову залежність. Також, королівство Саудівської Аравії з 2019 року розпочало видавати візи для громадян 46 країн, що спричинить туристичний бум до 2030 року [32, с.81].

Міжнародний туризм надає певні можливості для економічної диверсифікації та національного ребрендингу молодих країн Перської затоки.

Нова тенденція, також, спостерігається в готельному бізнесі Близького Сходу – все частіше готелі будуються в безпосередній близькості від торгових центрів або навіть розташовані з ними в одній будівлі. Основу тренду поклали заможні туристи, з таких країн, як Бахрейн і ОАЕ, які прямують в країни, з метою шопінг-туризму, особливо за люксовими брендами потребують готелі неподалік від місця своєї "шопінг-терапії". Вони охоче зупиняються в готелі Dubai's Kempinski Hotel, в торговому центрі Emirates Mall і Address Dubai Mall Hotel, прибудованому до торгового центру Dubai Mall [74, с.51]. Особливою популярністю користуються у туристів і спеціальні торгові фестивалі – у 2016 році фестиваль Dubai Shopping Festival зібрав 3,5 мільйона гостей, а літній фестиваль Dubai Summer Surprises відвідали близько 2 мільйонів чоловік. Під час таких фестивалів готелі бувають заповнені майже на 90% – особливо ті, які знаходяться поруч з торговими центрами або безпосередньо в них [74, с.82]. Як повідомляється в доповіді експертів виставки World Travel Market (WTM) про глобальні тенденції 2017 (Global Trends Report), в даний час в регіоні будується десять великих торгових центрів, переважно в ОАЕ, Катарі, Лівані та Єгипті. Торгові центри та сполучені з ними готелі є ключовими елементами в індустрії подорожей Близького Сходу.

Безумовно країни Перської затоки є туристично-привабливими, проте регіону треба подолати автентичні проблеми, щоб стати безуперечним лідером на ринку. Розглянемо сильні та слабкі сторони, можливості і загрози туристичної діяльності кожної з країн, що входять до регіону.

Саудівська Аравія

Як вже було зазначено у розділі 2, країна є популярною дестинацією для паломницького туризму, а також розвиненим бізнес центром.

Потіє туристів до країни формується завдяки сусіднім країнам та іншим державам мусульманського світу. Тому, саме Саудівська Аравія – є найдоступнішим напрямком для мусульман та пропонує високі стандарти обслуговування паломників; їм надаються безкоштовне розміщення, їжа та медичні послуги.

Проте інші категорії туристів стикаються з низкою труднощів, наприклад, візові формальності, а також норми, порядки та звичаї країни. Для того щоб опинитися на території Саудівської Аравії потрібно мати візу (паломницьку чи бізнес). Також візи надаються родичам місцевих жителів за запрошенням. Отримання туристичної візи, яке раніше було доступним лише для туристичних груп, з квітня 2018 року стало можливим і для індивідуальних поїздок, проте, як і раніше, пов'язане с рядом труднощів для незаміжних жінок чи інших категорій туристів.

Деяке спрощення візових формальностей пов'язане з падінням цін на нафту, що сприяло зміщенню вектору економічної зацікавленості з нафтової шалюзі на туризм.

Була розроблена програма «Бачення 2030», яке являє собою поступальну стратегію розвтку світського туризму в країні. В рамках програми пропонується відкрити узбережжя Червоного моря і більш ніж 50 островів, які відносяться до країни, для туристів та інших країн. При цьому, всередині рекреаційної зони передбачено дозвіл на алкоголь та більш спрощений візовий режим.

Проте, в цей момент, Саудівська Аравія все ще є зачиненою країною, головними стримуючими факторами якої є:

1. Культурні: Незвичні для європейців звички та порядки: заборона алкоголю, носіння відкритого одягу, провезення окремих видань світської літератури та інших особистих речей та багато інших.
2. Геополітичні: Високий ризик продовження військового конфлікту з Йеменом; Внутрішня політична нестабільність, що пов'язана з невдоволенням окремих консервативних слоїв населення правлінням принца Мухаммеда бін Салмана.
3. Фактор терористичної небезпеки: Ризик терористичного акти (сусідні держави і ряд заборонених угруповань невдоволені занадто «демократичним» правлінням принца, і постійно анонсують низку загроз на неугодних туристів).

4. Економічні: Високі ціни на переліт, готелі та продукти харчування (переліт з України часто здійснюється з пересадкою в Досі чи ОАЕ, що робить ціну вищою), співмірні з вартістю на аналогічні послуги в євпорейських країнах. Так, в 2016 році турпотік на хадж був найменшим за останні 10 років. Кількість паломників склала всього 1,86 мільйонів, що на 41% нижче, аніж за такий же період в 2012 році[81].

Проте, при належному, більш демократичному підході з боку влади, збільшення інвестування на будівництво готелів та облагороджування будівництва рекреаційної зони, країна зможе конкурувати по кількості світських туристів з ОАЕ, а по загальній кількості прибуттів і доходів багаторазово їх перевершити до 2030 року.

Оман

Даний напрямок останнім часом стає досить популярним серед європейських туристів, які втомилися від заїжджених тур маршрутів.

Оман готовий запропонувати відмінні рекреаційні умови: пляжі, природні краси у вигляді національних парків, ущелин і водоспадів, великий рослинний і тваринний світ. Він сподобається прихильникам еко-туризму. Оман також буде цікавий любителям активного туризму, в країні активно розвивається дайвінг, оскільки вона володіє багатою водною флорою і фауною.

У столиці країни, місті Маскаті, побудовані католицькі, протестантські та індуїстські храми. Основними визначними пам'ятками країни є храми, фортеці і палаци. Країна цікава як об'єкт паломництва і культурно-пізнавального туризму.

На даний момент ключові країни-постачальники туристів для Омана - країни Перської затоки.

Основні стримуючі фактори розвитку туризму:

1. Малий номерний фонд
2. Слабка реклама туристичних дестинацій
3. Звичай і вдачі: заборона алкоголю (можна мати тільки 1 літр), не можна фотографувати жінок, у чоловіків же варто питати дозволу, також

заборонена зйомка деяких державних об'єктів, як правило, вони позначені знаками "Nophotographing"; жінкам рекомендовано носіння скромною, просторого одягу, що прикриває руки і коліна; відкриті купальники дозволено надягати лише на закритих пляжах, що належать готелям [74, с.60].

Кувейт

Кувейт – це одна ісламська держава. Про туристичний сектор Кувейту відоме не багато, так як країна не позиціонує туристичну галузь, як ту, що має істотну вагу для економіки. У зв'язку з чим, статистиці туризму не приділяється особливої уваги.

Однак правила поведінки для туристів тут менш суворі, варто лише дотримуватися скромного стилю в одязі і не вживати спиртні напої в громадських місцях. Можливе вільне переміщення по всій країні, однак, більшість мандрівників рекомендують відвідування Ель-Кувейту, для огляду пам'яток, що знаходяться в ньому знадобиться не один тиждень, а вражень вистачить на довгі роки.

У столиці розташовані десятки музеїв, відомий серед туристів палац еміра Олд-Сеїф-Палас, вежі з годинником, покриті золотом, приголомшливі своїм багатим внутрішнім оздобленням мечеті і багато іншого.

Ключові стримуючі фактори для туристів:

1. Погана інфраструктура: Так, за версією Airhelp, аеропорт Кувейту в 2017 році був визнаний найгіршим у світі
2. Візові формальності: Українцям отримувати візу необхідно в посольстві завчасно, при цьому, обмеження в наданні візи стосуються судимих і незаміжніх жінок, в'їзд яким без родичів чоловічої статі також заборонений.

ОАЕ

ОАЕ складається з 7 еміратів, кожен з яких активно розвивається в сфері туризму. Найбільш популярними серед туристів є Дубаї, Шарджа, Абу-Дабі і Рас-аль-Хайма. Так, у 2017 році Дубай зайняв 4 місце як найбільш відвідуваний місто (емірат) в світі [83]. Якщо говорити про цільову аудиторію, то найбільше туристів в Дубай приїхало з країн Перської затоки – 3,4 млн осіб [68, с.87].

Відпочинок в еміратах неймовірно різноманітний і націлений на туристів з різними інтересами. Вони пропонують відпочинок класу люкс можливістю проживання в найфешенебельніших і технологічно розвинених готелях, шопінг в найбільших торговельних центрах, пляжні курорти, екстремальні та спортивні види дозвілля (особливою популярністю користуються сафари і гірськолижні спуски в торгових центрах), парки атракціонів і екскурсійну програму.

Емірати охопили практично всі сегменти і види туристичної активності, при цьому підтримуючи високу якість і преміальний сервіс. На даний момент завдання влади Об'єднаних Арабських Еміратів – вийти на показник в 20 млн. Туристів в Дубаї за рік. Частка туризму у ВВП ОАЕ 5,1% (18,9 млрд доларів) у 2017 році, до 2028 року його частка за прогнозами складе 4,9%, а щорічне зростання прогнозується на рівні 4,1% [72, с.167]. Прямий внесок відображає економічну активність готелів, туристичних фірм, авіа- і транспортних компаній. При цьому, Etihad Airways (ОАЕ) зайняли 2-е місце в світі за якістю авіаперевезень.

Ключовий стримуєчий – фактор відносна дорожнеча послуг.

Катар

Крім відомої на весь світ і офіційно визнаної індустрії східної гостинності, Катар відрізняється від інших напрямків якістю широкого спектру автентичних вражень, які він пропонує. Серед них – музеї, галереї, інсталяції в міському середовищі, археологічні пам'ятники, форти і башти, а також різноманітні тури по місту і пустелі.

У 2015 році Управління по туризму Катару запустило Національну стратегію розвитку туристичного сектора (QNTSS), метою якої є

диверсифікація туристичних продуктів і підвищення вкладу сектора туризму в економіку Катару до 2030 року [81].

У 2017 році під егідою QNTSS була запущена програма Next Chapter – п'ятирічний план по сприянню розвитку туристичного сектора з метою залучення до країни 5,6 мільйона туристів до 2023 року.

З моменту запуску QNTSS в 2015 році Управління по туризму Катару і його партнери заклали міцний фундамент для розвитку зрілої і стабільної туристичної індустрії. Серед найбільш значних досягнень – внесення низки змін до візової політики, що дозволило Катару стати найбільш відкритою країною в регіоні. Зміни включають в себе створення візової онлайн-служби на сайті www.qatarvisaservice.com, безкоштовну транзитну візу на 96 годин, безвізовий в'їзд для громадян більш ніж 80 країн і електронні дозволи на в'їзд (ETA) для резидентів або власників віз країн Шенгенської угоди, Великобританії, США, Канади, Австралії та Нової Зеландії.

Сформувалися, також, підсектори круїзного туризму, який показує стабільне зростання, а також допомагає проекту з перебудови порту Дохи досягти кратного зростання. Крім того, Управління по туризму запустили два нових всенародних фестивалів, Qatar Summer Festival і Shop Qatar. Вони принесли економіці близько 173 мільйонів доларів США (630 мільйонів катарських ріалів) в 2017 році і 274 мільйони доларів США (1,06 мільярда катарських ріалів) в 2018 році [80]. Паралельно з цим країна працює над зростанням присутності Qatar Destination: для цього по всьому світу відкрилася мережа з дев'яти представництвами в країнах, які для держави є ключовими, і провели понад 260 кампаній на міжнародних ринках.

Всі ці зусилля вплинули на економіку: в 2017 році туристична галузь принесла 5 відсотків прямого прибутку і 9,7 відсотка загального прибутку в нафтові доходи Катару [78, с.94].

Поточна ситуація в регіоні може здатися непростий для туристичної індустрії Катару, але вона, здається, надихнула Управління по туризму Катару

на подальший розвиток своїх ініціатив по залученню нових туристів з направляючих ринків.

Якщо говорити про загальні тенденції, то останнім часом в країнах Перської затоки не припиняються переговори про спрощення візових формальностей для туристів з інших регіонів. Так, існують ініціативи зі створення єдиної візи для всіх країн Перської затоки і єдиної валюти, що полегшить переміщення між кордонами країн. Однак ініціативи впираються в ряд фундаментальних питань, систему цінностей і норм, а також ключове бачення ролі туристичної індустрії в економіці країн, що в регіоні далеко не є однорідним.

Кількість місць швидко зростає, і, за оцінками, до 2020 року між Сирією і Перською затокою буде побудовано більше 900 великих мережевих готелів, регіональним авіакомпаніям буде надано не менше кількох сотень нових пасажирських літаків великої місткості, проведена модернізація великих аеропортів і побудовані нові. Очікується, що кількість пасажирів збільшиться до 320 млн [86]. Передбачається, що через 10 років туристична служба поглине резерви робочої сили в деяких країнах, і буде необхідно найняти більше іноземців. Нафтові країни побоюються, що через динамічний розвиток Південно-Східної Азії відбудеться масовий відтік мігрантів, і вони зіткнуться з дефіцитом робочої сили.

Отже, можемо зробити висновки, що діяльність, яка здійснюється в більшості країн, дає хороші результати, і найближчими роками можуть принести подальший динамічний розвиток цього сектора. Дані цього року показують, що до сих пір світова фінансова криза не привела до зменшення числа мандрівників у ці регіони. У світлі наближення рецесії здається, що країни Близького Сходу можуть відчувати себе більш впевнено, ніж після терористичних актів на початку 2000-х років. Вони можуть розраховувати на той факт, що спільні підприємства з регіональним виміром, які були зроблені в той час, рішучість, з якою використовувалися спільні стратегії порятунку,

можуть принести позитивні результати і зараз – під час можливої подальшої загрози розвитку сектора туризму.

Слід очікувати, що міжнародний туризм в цьому регіоні зіткнеться з кризами, пов'язаними з актами терористичного насильства і можливими збройними конфліктами. Управління туризмом на регіональному рівні робить ці країни більш стійкими до різних криз, а також може в майбутньому вплинути на тривалий мирне співіснування в досліджуваних регіонах і за їх межами. Ідеї ісламського культурного і релігійного туризму, безумовно, зіграють позитивну роль в кращому знайомстві один з одним і інтеграції ісламських суспільств і вже є цікавим варіантом в туристичному ландшафті. Міжнародний туризм тут, як і скрізь, не обмежується сферою послуг, які приносять відчутну користь; її роль в зустрічі з «іншими» незмірно і може зіграти важливу роль у міжкультурному діалозі на Близькому Сході.

ВИСНОВКИ

Майже за півстоліття незалежного національного розвитку арабські держави домоглися прогресу в підйомі національних економік. Окремі держави регіону, особливо нафтовидобувні монархії Арабської затоки, по рівню річного доходу на душу населення, змогли наблизитися до групи найбільш розвинених держав світу.

Однак, як свідчить аналіз основних макроекономічних і соціальних показників, незважаючи на досягнутий прогрес, практично перед усіма країнами Близького Сходу гостро стоїть проблема поглиблення диверсифікації галузевої структури національних економік, розвитку передових наукомістких галузей, вирішення багатьох соціальних проблем – пом'якшення і ліквідації масового безробіття, підвищення життєвого рівня широких верств населення і ліквідації бідності, підйому охорони здоров'я та освіти і т.д.

В умовах обмеженості наявних природних ресурсів – земель, придатних для ведення сільського господарства, джерел води, необхідних для розвитку промисловості і зрошуваного землеробства, розвіданих корисних копалин, ключовим питанням залишається пошук необхідних коштів, в тому числі фінансових, головним чином з внутрішніх джерел, на основі більш повного залучення в господарський оборот наявних окремих багатих природно-кліматичних, трудових ресурсів і унікальних історико-культурних цінностей.

Розвиток індустрії туризму, як переконливо свідчить з середини ХХ століття світовий досвід, дозволяє у відносно короткі історичні терміни досягти помітних позитивних зрушень у вирішенні цих важливих господарських і соціальних завдань. Більш того, швидкий підйом індустрії туризму сприяє за рахунок одержуваних від іноземного туризму доходів збереженню культурно-історичних цінностей, охорони та відновлення екології тощо. Такі оцінки в повній мірі підтверджує і практика ряду арабських держав останніх десятиліть.

Країни Перської затоки досягли високого рівня в розвитку індустрії туризму, незважаючи на відносно низький рівень економічного розвитку. Це відбулося багато в чому завдяки цілеспрямованій політиці держав щодо

підтримки індустрії туризму, заохочення великого, малого та середнього національного підприємництва, зайнятого в сфері надання туристичних послуг.

Така політика базувалася на обліку високих конкурентних переваг, якими володіють ці країни в силу ряду факторів, в тому числі:

- сприятливі природно-кліматичні умови;
- наявність унікальних, історико-культурних пам'яток світового значення;
- мусульманські святині, відвідування яких мусульманами світу (1,2 млрд. чоловік) належить до п'яти заповідей Священного писання – Корану;
- наявності значної маси надлишкової дешевої праці;
- вигідне географічне положення, що характеризується протяжною морською береговою лінією і перетином морських і повітряних комунікацій, що зв'язують три континенти – Азію, Африку та Європу;
- наявності великих екологічно чистих зон, придатних для відпочинку та виробництва різноманітних продуктів харчування.

Аналіз, проведений в кваліфікаційній роботі бакалавра, показав, що широкий спектр передумов, які сформувалися протягом останніх десятиліть умов для динамічного розвитку індустрії туризму дозволяє більш повно використовувати наявні переваги для надання найширшого спектру туристичних послуг. Різноманітність турпродуктів, реалізація широкого спектра форм туристичних послуг різко підвищує конкурентні переваги розглянутих країн, забезпечує динамічний і, що особливо важливо, стабільний приплив туристичних потоків, незважаючи на дію ряду несприятливих факторів (політична нестабільність в регіоні Близького Сходу, діяльність релігійних фанатиків і екстремістів, спрямована проти іноземного туризму, окремі найбільш гострі прояви негативних сторін глобалізації, деякі обмеження формального і неформального характеру, пов'язані з культурно-цивілізаційними особливостями і т.д.).

Серед найважливіших тенденцій розвитку іноземного туризму в країнах Перської затоки в останні десятиліття слід особливо підкреслити наступні:

1. Зростання чисельності іноземних туристів, які відвідують країни регіону, був в останнє десятиліття одним з найдинамічніших серед різних районів світу. Багато країн регіону до цього періоду створили сучасну базу для надання широкого спектра туристичних послуг – екотуризму, курортного туризму, культурно-пізнавального, спортивного, освітнього, ділового і т.д.
2. Незважаючи на значні темпи зростання іноземного туризму в арабських країнах на них все ще доводиться порівняно невелика частка від усіх туристичних потоків у світі – близько 3% загальної кількості іноземних туристів, що істотно менше ніж у інших світових центрах міжнародного туризму. В даний час лише у вузькій групі арабських країн масштаби галузі адекватні значного (природно-кліматичному, історико-цивілізаційного і т.д.) потенціалу розвитку міжнародного туризму, наявного в регіоні. У значній кількості країн регіону (Алжир, Лівія, Мавританія, Судан, Ірак, Ємен, Сомалі) ця галузь досі так і не отримала належного розвитку, незважаючи на наявність широких передумов для масового залучення туристів з-за кордону.
3. Відповідно до планів економічного і соціального розвитку, а також програмами формування сучасної індустрії туризму, в більшості арабських країнах намічається істотне збільшення потоків іноземних туристів і з цією метою реалізуються великі проекти в сфері готельного будівництва, з облаштування туристичних центрів, що надають широкий комплекс сучасних туристичних послуг, що дозволить помітно підняти конкурентні можливості галузі вже в найближчій перспективі.
4. Головні цілі та пріоритети в розвитку галузі – підвищити зайнятість серед населення і доходи, одержувані від індустрії туризму, які стали одним з найважливіших джерел економічного розвитку і вирішення соціальних проблем, посилити мультиплікативний ефект. Розвиток індустрії туризму надає зростаючий вплив на розробку і реалізацію проектів з охорони світової культурної спадщини ЮНЕСКО.
5. У цілому протягом півстоліття зберігається відносно стабільна географія туристичних потоків, що прямують до країн Близького Сходу. Серед них

чисельно домінують туристи з Європи, велика сумарна частка сусідніх арабських країн і азіатських держав, значна частка туристів з США і Японії. Для туристів з європейських країн традиційно характерні всі форми туризму, виключаючи паломництво до мусульманських святинь і сімейний туризм. Арабські туристи і мандрівники воліють діловий і сімейний, а також пізнавальний туризм і паломництво. Мандрівники з азіатських країн і США також, як і європейці, віддають належне всім формам, кілька більш пріоритетними, після екотуризму, є діловий і культурний туризм. У українців при широкому наборі форм туризму домінують відпочинок на морі (в тому числі з дітьми) і культурно-пізнавальний туризм, а також шоп-тури, хоча останні кілька втрачають своє значення.

б. Беручи до уваги ту обставину, що значна частина світового ринку туристичних послуг монополізована великим міжнародним капіталом, ослаблення та запобігання загрози повного розділу сфери туристичних послуг Близького Сходу найбільшими туристичними монополіями і досягнення з ними партнерських (рівних і збалансованих) відносин ставить перед арабськими компаніями завдання продовження динамічною модернізації в області технічного оснащення, вдосконалення управлінського досвіду, реалізації і масштабних проектів зі спорудження сучасних туристичних центрів, здатних конкурувати за туристичні потоки з іншими регіонами світу, в тому числі, розташованих в розвинених країнах світу. Зростає також роль в цьому процесі заходів з охорони пам'яток, навколишнього середовища, що грають величезну роль в підтримці конкурентоспроможності арабських країн на міжнародному ринку туристичних послуг.

Отже, незважаючи на те, що Близькосхідний туристичний регіон вийшов на міжнародну арену відносно недавно, процеси розвитку і модернізації туризму в регіоні виходять на передові позиції. У зв'язку з цілеспрямованою стратегією більшості країн регіону і трансформацією ключових геополітичних, економічних, соціальних і політичних сфер, буде відбуватися формування нової індустрії туризму протягом усього періоду до 2030 року.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про туризм» від 18.11.2003 № 1282-IV – ВР
2. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» від 18 листопада 2003 р. № 1282-IV –ВР
3. Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 01.06.2000 р. № 1775-III –ВР
4. Закон України «Про організацію та проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні» від 25 грудня 2008 р. № 641// Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2007.- N 31. ст.405.
5. Александрова А.Ю. Международный туризм. – М.: Аспект-Пресс, 2012. 246 с.
6. Басюк Д.І. Основи туризмології: навчально-методичний посібник. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2013. 176 с.
7. Безуглий В.В., Козинець С.В. Регіональна економічна та соціальна географія світу: Посібник. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2013. 364с.
8. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреалогії та рекреаційної географії. – К.: «Палітра», 2003. 87 с.
9. Бейдик О.О. Тлумачний словник термінів з рекреаційної географії: роздавальний матеріал для студентів географічного факультету. – К.: ВПЦ «Київський університет», 1993. 56 с.
10. Биржаков М.Б. Введение в туризм: Учеб. для студентов вузов / Нац. акад. туризма. Балт. междунар. ин-т туризма. – М.; СПб.: Невский Фонд: Герда, 2012. 367 с.
11. Введение в туризм: Учеб. Для студентов вузов/ Нац. Акад. Туризма. – М.:СПб.: Невский фонд: Герда, 2013. 286 с.
12. Волошин Н.И., Исаева Н.В., Ильина Е.Н. Квартальнов В.А. Менеджмент туризма: Туризм как объект управления: Учеб. для студентов вузов туристского профиля. – М.: Финансы и статистика, 2016. 634 с.

13. География международного туризма: Зарубежные страны: учеб. пособие / авт.-сост. Л. М. Гайдукевич, С. А. Хомич, В. А. Клицунова и др. - Мн. : Аверсзв, 2017. 154 с.
14. Географія. Економіка. Екологія. Туризм: регіональні студії: зб. наук. пр. Вип. 2 / Ред.: І.В. Смаль; Ніжин. держ. ун-т ім. М.Гоголя. – Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2014. 66 с.
15. Головащенко О.В. Туризм як форма соціальної активності людини: соціально-філософський аналіз. – Запоріжжя, 2013. 21с.
16. Гудзь П.В. Економічні проблеми розвитку курортно-рекреаційних територій / НАН України; Інститут економіко-правових досліджень. Учеб. Пособие. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2013. 69 с.
17. Дехтярь Г.М. Лицензирование и сертификация в туризме. Учеб. Пособие. – М.: Финансы и статистика, 2003. 412 с.
18. Дядечко Л.П. Економіка туристичного бізнесу. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. 224 с.
19. Економічна діагностика та прогнозування розвитку регіонального ринку туристичних послуг : Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.10.01 / Ю.Б. Забалдіна; Наук.-дослід. екон. ін-т М-ва економіки України. – К., 2006. 20с.
20. Євдокименко В.К. Регіональна політика розвитку туризму. Методологія формування, механізм реалізації / Ін-т регіон. досліджень НАН України. – Чернівці: Прут, 1995. 118 с.
21. Зорін І., Картальнов В. Енциклопедія туризму. – М.: Фінанси і статистика. 2000.
22. Ігнатенко Н.Г. Природно-ресурсний потенціал території: географічний аналіз та синтез. – Львів: Вища школа, 1986. 164с.
23. Ильина Е.Н. Туроперейтинг: организация деятельности. Учебник. – М.: Финансы и статистика, 2004. 356 с.
24. Істомін В.І., Лагутенко Б.Т. Країни світу: довідник туроператора і туриста. – М.,1998.

25. Квартальнов В.А. Иностранний туризм / Рос. междунар. акад. туризма. – М.: Финансы и статистика, 2003. 227 с.
26. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти): Навч. Посібник. – К.: Альтерпрес, 2006. 436 с.
27. Максаковський В.П. Географічна картина світу, Кн.ІІ: Регіональна характеристика світу. – М.: Дрофа, 2004. 480с.
28. Мальська М.П., Н.В. Антонюк, Н.М. Ганич. Міжнародний туризм і сфера послуг: Підручник. – К.: Знання, 2008. 661 с.
29. Міжнародний туризм: навч. посіб. / Т. В. Божидарнік [та ін.]. – К.: Центр учбової літератури, 2012. 307 с.
30. Рекреаційна географія та туризм (словник-довідник сучасних термінологічних понять: навч. посіб. / Н.М. Сажнєва, І.А. Арсененко; Мелітоп. держ. пед. ун-т. – Мелітополь: Люкс, 2007. 254 с.
31. Романов А.А. Зарубіжне туристичне країнознавство. – М., 2001.
32. Росоха Р. Світовий досвід організації рекреаційної туристичної діяльності // Регіон економіка. - 2002 – №3, с. 191 - 195.
33. Немоляева М. Э., Ходорков Л. Ф. Международный туризм: вчера, сегодня, завтра. – М., 1985. 256 с.
34. Пуцентейло Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва. Навчальний посібник. – К.: ЦУЛ, – 2007. 300 с.
35. Сажнєва Н.М, Арсененко І.А. Рекреаційна географія та туризм: словник-довідник сучасних термінологічних понять / Мелітопольський держ. педагогічний ун-т. – Мелітополь : Люкс, 2007. 254с.
36. Смаль І. В. Географія туризму та рекреація: словник-довідник / І. В. Смаль. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. 201 с.
37. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу: навчальний посібник / І. В. Смаль. – Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010. 336 с.

38. Солдатова С.А. Экономическая оценка рекреационных ресурсов как основа рационального природопользования // Культура народов Причерноморья. – 2001. – №25. 164-170с.
39. Спортивний і спортивно-оздоровчий туризм: питання термінологічного апарату / С.П. Фокін // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – 2006. – № 8. 88-90 с.
40. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навчальний посібник. – Одеса: Астропринт, 2005. 632с.
41. Туристична діяльність. Нормативна база /Роїн О.М. Смаль І.В. Навч. Посіб. – К.: КНТ, 2005. 448 с.
42. Туризм у ХХІ столітті: глобальні тенденції і регіональні особливості: Матеріали між нар. Наук.-практ. конф., 2001р. /Ред.: Цибух В.І.: Київ ун-т туризму, економіки і права, Т-во «Знання» України. – К.: Знання України, 2002. 559с.
43. Туристский словарь терминологический / сост.: Зорин И.В., Квартальнов В.А. – М.: Сов спорт, 1999. 143 с.
44. Туристський словник-довідник: Навч. посіб для студ, аспірантів, викладачів/ Київський ін-т туризму економіки і права / В.К. Федорченко, І.М. Мініч. – К.: Дніпро, 2000. 156с.
45. Шаблій О.І. Суспільна географія: Теорія, історія, українознавчі студії. – Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2001. 203с.
46. Шмагина В.В. Рекреация и туризм в системе современных приоритетов социально-экономического развития – Одесса, 2000. – 69 с.
47. Юрківський В.М. Країни світу: Довідник. – 2 – ге вид. – К.: Либідь, 2003. 368с.
48. Alhosani, N., & Zaidan, E. Shopping Tourism and Destination Development: Dubai as Case Study. *The Arab World Geographer*, 2015. 66-81p.
49. Azzam, Henry T. 2004. Surging Arab tourism supports economic growth in the region. *Daily Star* [Beirut], 2017.

50. Bauman, Z. *Globalisation: The human consequences*. New York, NY: Columbia University Press. 2017. 167 p.
51. Boscoboinik, A. & Bourquard, E. "Glamping and Rural Imagery", in H. Harakova and Boscoboinik (Eds.), *From production to consumption: Transformation of rural communities*, Zurich: LIT Verlag, 2015. 74-74 p.
52. Daher R. *Reconceptualizing tourism in the Middle East: place, heritage, mobility and competitiveness*. In R. Daher (ed.), *Tourism in the Middle East: continuity, change and transformation*. Clevedon (UK), Channel View Publication. 2016. 347 p.
53. Foley, M., McGillivray, D., & McPherson, G. Policy pragmatism: Qatar and the global events circuit. *International Journal of Event and Festival Management*, 3(1), 2016. 101-115 p.
54. Fox, J. W., Mourtada-Sabbah, N., & al-Mutawa, M. The Arab Gulf region: Tradition globalised or globalization traditionalised? In J. W. Fox, N. Mourtada-Sabbah, & M. al-Mutawa (Eds.), *Globalisation and the Gulf* London: Routledge. 2018. 275-277 p.
55. GCC. *The Gulf Cooperation Council (GCC) Source Market Report 2014*, Observatory of Tourism in Valais. 2017. 196 p.
56. Hazbun W. *The Development of tourism industries in the Arab World: trapped between the forces of economic globalization and cultural commodification*. Ratna Mullic, Oman, Muscat. 2017. 236 p.
57. Henderson, J. C. *The Development of Tourist Destinations in the Gulf: Oman and Qatar Compared*. Tourism Planning & Development. 2014. 386 p.
58. Huston, S., Lahbash, E. A., & Parsa, A. *Investigating the UAE Residential Valuation System: A Framework for Analysis*. 2015.
59. Jalilvand, M. R., & Samiei, N. (2012). Perceived risks in travelling to the Islamic Republic of Iran. *Journal of Islamic Marketing*, 3(2). 2014. 175-189 p.
60. Kaplan, J., & Loow, H. *The cultic milieu: Oppositional subcultures in an age of globalisation*. WalnutCreek, CA: AltaMira Press. 2017. 287 p.

61. Karolak, M., Kantor, J., & Nedra, B. A. Tourism in UAE: challenges and opportunities of economic diversification. *Journal of Tourism Challenges and Trends*, 7(2). 2014. 97-114 p.
62. Mohammad, R., & Sidaway, J. D. Spectacular urbanization amidst variegated geographies of globalization: Learning from Abu Dhabi's trajectory through the lives of South Asian men. *International Journal of Urban and Regional Research*, 36(3). 2017. 606-627 p.
63. Morakabati, Y. Tourism in the Middle East: Conflicts, crises and economic diversification, some critical issues. *International Journal of Tourism Research*, 15(4). 2018. 375-387 p.
64. Murel, M., & O'Connell, J. F. Potential for Abu Dhabi, Doha and Dubai airports to reach their traffic objectives. *Research in Transportation Business and Management*, 1. 2012. 36-46 p.
65. Nagy, S. Dressing up downtown: Urban development and government public image in Qatar. *City and Society*, 12(1). 2017. 125-147 p.
66. Prayag, G. & Hosany, S. (2014). When Middle East meets West: Understanding the motives and perceptions of young tourists from United Arab Emirates. *Tourism Management*, 40. 2014. 35-45 p.
67. Reiser, D. Globalisation: An old phenomenon that needs to be rediscovered for tourism? *Tourism and Hospitality Research*, 4(4). 2017. 306-320 p.
68. Reisinger, Y. Reflections on globalisation and cultural tourism. In M. Smith & G. Richards, *The Routledge handbook of cultural tourism*. 2013. 40-46 p.
69. Ritzer, G. *The globalisation of nothing*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press. 2014. 77 p.
70. Scharfenort, N. Urban development and social change in Qatar: The Qatar National Vision 2030 and the 2022 FIFA World Cup. *Journal of Arabian Studies*, 2(2). 2012. 209-230 p.
71. Sofield, T., & Li, S. Tourism development and cultural policies in China. *Annals of Tourism Research*, 25(2). 2018. 362-392 p.

72. Teo, P., & Li, L. H. Global and local interactions in tourism. *Annals of Tourism Research*, 30. 2013. 287-306 p.
73. World Tourism Organization. *Compendium of tourism statistics: Data 2005–2009*, 2011 edition. Madrid, Spain: World Tourism Organization. 2011.
74. World Tourism Organization. *Compendium of tourism statistics: Data 2009–2013*, 2015 edition. Madrid, Spain: World Tourism Organization. 2015.
75. AME info. Qatar Tourism Authority engages UNWTO consultants in its drive towards sustainable tourism: website. URL: <http://ameinfo.com/blog/company-news/q/qatar-tourism-authority/qatar-tourism-authority-engages-unwto-consultants-in-its-drive-towards-sustainable-tourism/>(дата звернення: 03.03.2020).
76. Department of Tourism and Commerce Marketing. *Tourism Sector Performance: Progress and Trends*: website. URL: http://www.visitdubai.com/~media/pdfs/Mar%20Stakeholders%20Report%2016_04_17_English.(дата звернення: 08.03.2020).
77. Dubai Statistics Center. *Population Clock*: website. URL: <https://www.dsc.gov.ae/en-us/EServices/Pages/Population-Clock.aspx>.(дата звернення: 08.04.2020).
78. Government of Oman. *Tourism strategy*.:website. URL:https://www.omantourism.gov.om/.../Tourism_Strategy_in_Oman.doc(дата звернення: 17.04.2020).
79. Haines, G. Oman's operatic shift in sound-and sin. *BBC Travel*. : website. URL: <http://www.bbc.com/travel/feature/20140417-omans-operatic-shift-in-sound-and-sin>(дата звернення: 26.02.2020).
80. Hotels and Hospitality Group. *Hotel Intelligence Dubai*:website. URL: http://www.joneslanglasalle.com/ResearchLevel1/JLL_Hotel_Intelligence_Dubai_2014.pdf.(дата звернення: 15.03.2020).
81. ILO. *Oman: National workshop on trafficking in human beings: Prevention, prosecution and protection*: website. URL: http://www.ilo.org/sapfl/News/WCMS_146443/lang-en/index.htm(дата звернення: 05.02.2020).

82. Ministry of Endowments and Religious Affairs. Religious tolerance: Islam in the Sultanate of Oman: Islamic life in a modern Arabian society: website. URL: <http://www.islam-in-oman.com>(дата звернення: 18.02.2020).

83. Ministry of Information. Welcome to Oman: website. URL: <http://www.omanet.om/english/tourism/thome.asp?cat=tour>(дата звернення: 08.03.2020).

84. Ministry of Tourism. Marketing: website. URL: <http://207.243.68.75/wps/portal/mot/tourism/oman/home/ministry/about/marketing>(дата звернення: 11.04.2020).

85. Oman Air. About us: website. URL: <http://www.omanair.com/en/about-us>(дата звернення: 30.04.2020).

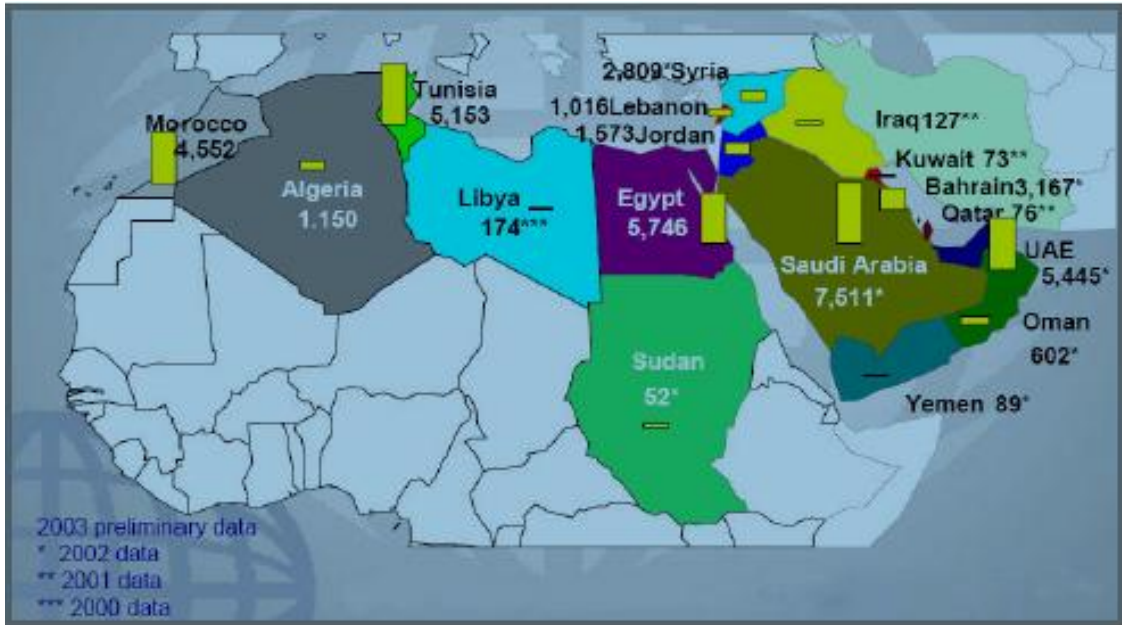
86. Qatar Airways. About Qatar Airways: website. URL: <http://www.qatarairways.com/sg/en>(дата звернення: 30.04.2020).

87. UNESCO World Heritage Centre. World Heritage List: website. URL: <http://whc.unesco.org/en/list>(дата звернення: 15.04.2020).

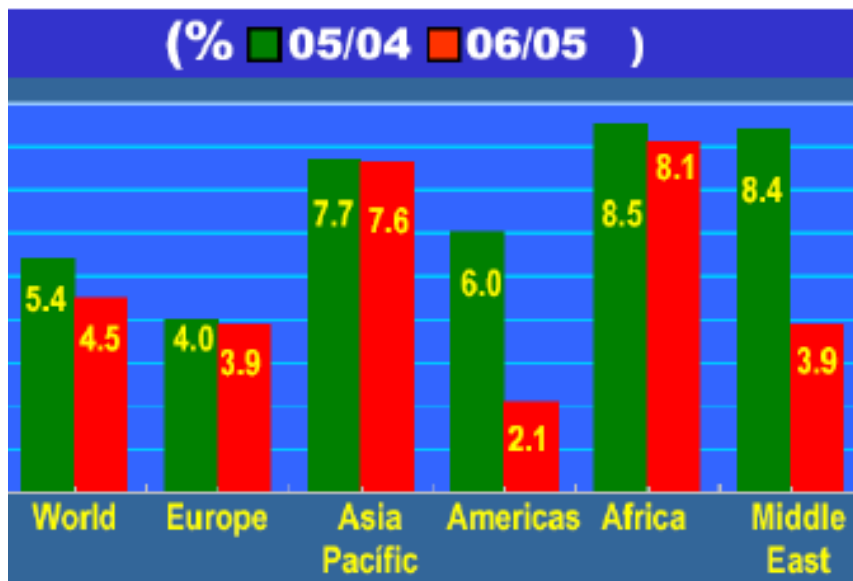
88. World Tourism Organization, UNWTO World Tourism Barometer. (2015, January). Tourism Trends and Marketing Strategies UNWTO (Vol. 13). : website. URL: http://dtxtq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/unwto_barom15_01_january_excerpt_1.pdf(дата звернення: 30.04.2020).

89. World Tourism Organization. (2014). UNWTO tourism highlights, 2014 edition: website. URL: http://dtxtq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/unwto_highlights14_en_hr_0.pdf(дата звернення: 30.04.2020).

Додатки

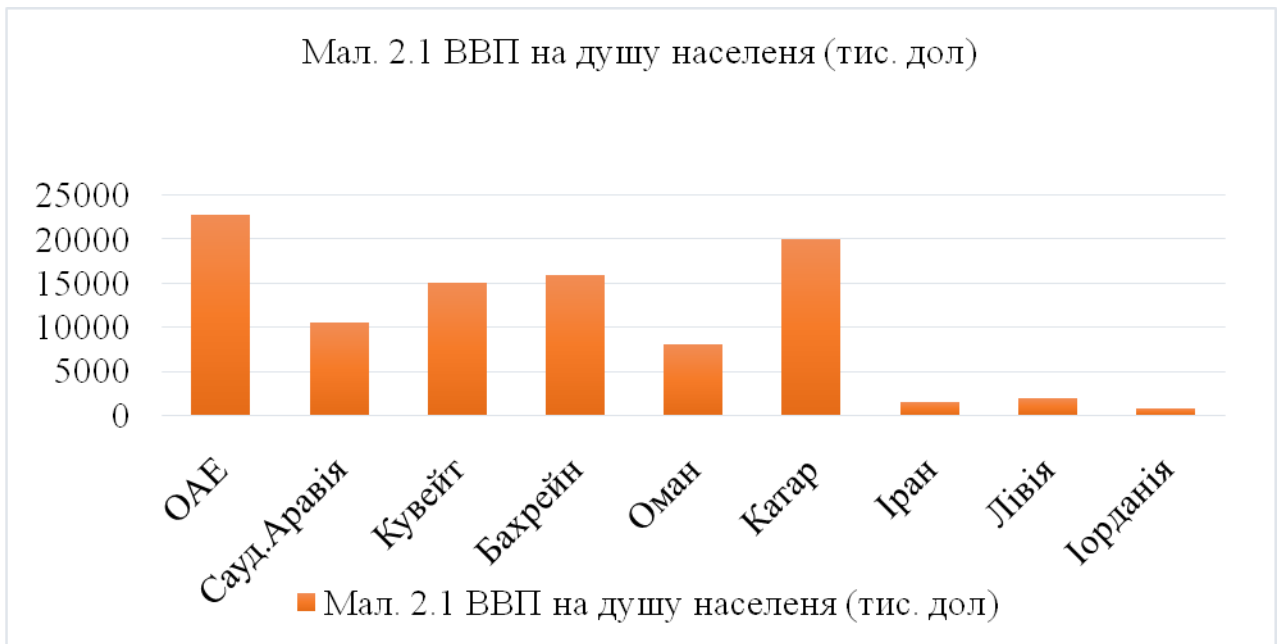

Мал. 1.1. Кількість туристів країн Перської затоки протягом 2000-2003 рр.

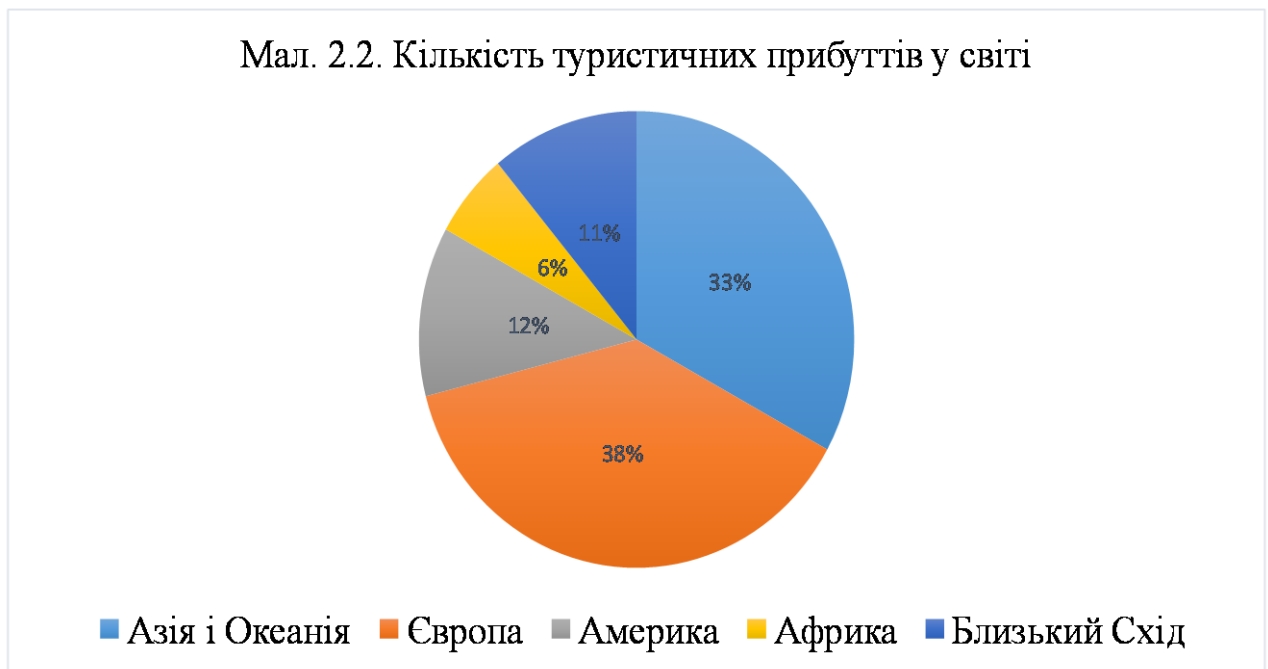

Мал. 1.2. Процентне зростання туристичних потоків до регіону протягом 2005-2007 рр.

Мал. 2.1 ВВП на душу населення (тис. дол)

Мал. 2.2. Кількість туристичних прибуттів у світі

Мал. 2.3. Місто Мекка [70]

Мал. 2.4. Кааба-куб [70]

Ма
л.
2.5
Ме
чет
ь
Ал
ь-
Ку
ба
[70
]

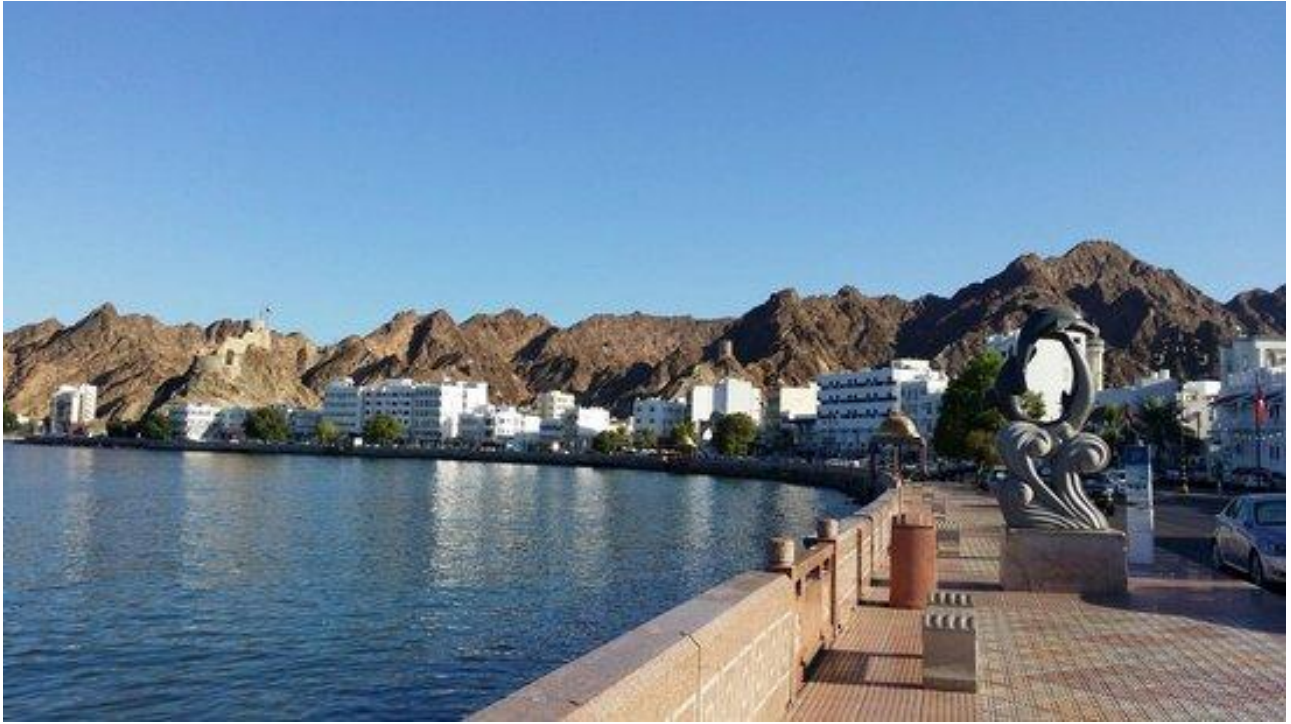

Мал. 2.6. Набережна Корніш у м.Доха [72]

Мал. 2.7. Етнографічне село Катару [72]

Мал.2.8. Мечеть султана Кабуса [74]

Мал.2.9. Набережна Корніш в Маскаті [73]

Мал.2.10. Бурдж-Халіфа (Дубаї) [77]

Мал.2.11 Острови Пальм (Дубаї) [77]

Мал.2.12. Мечеть шейха Зайда (Абу-Дабі) [77]

Мал.2.13. Кувейтські Вежі [76]

Мал.2.14. AlHashemiII [76]

Мал.2.15. Острів Файлака [76]